

lente 2018
nr.1 €9,90

de Helling

**Kate 'donut' Raworth:
over planetaire
grenzen & lokale
oplossingen**

**Bestuurscultuur: hoe voorkom
je ruzie in de raad?**

**Opgelet: de Omgevingswet
gooit alles op de schop
(maar biedt ook lokale kansen!)**

de Hellegrille

Op de afgelopen Documenta 14 in Kassel was het werk 'When We Were Exhaling Images' te zien van Hiwa K, een kunstenaar uit Iran die inmiddels 20 jaar in Berlijn woont. Buizen met meubilair, planten en boeken: iedere pijp suggereert een individu dat er zijn of haar thuis van heeft willen maken. Meer uitdagingen op en inspiratie voor de woningmarkt vanaf pagina 14. (foto: Olaf Kosinsky)

- 8 **Omgevingswet:** gemeenten, wees er vroeg bij
*Gesprek tussen drie lokale bestuurders, plus voorbeeld-
 paragraaf voor lokale coalitieakkoorden*
 — Richard Wouters e.a.

- 14 **Het woonbeleid:** over tien jaar een nieuw parlementair
 onderzoek? — Peter Boelhouwer

- 20 **Bouw meer in steden, minder in groen** — Linda Voortman

- 22 **Laat corporaties bouwen voor middeninkomens**
 — Wim Hazeu

- 33 **Kate Raworth:** 'Waar halen mensen het idee vandaan
 dat eindeloze groei mogelijk is?'
 — Suzanne van den Eynden

- 38 **Brabantse Bagel, de donuteconomie als leidraad voor de
 praktijk** — Hagar Roijackers e.a.

- 41 **Donuteconomie: 'De politiek laat het afweten'**
 — Aart de Zeeuw

- 44 **Bestuurscultuur:** hoe voorkom je dat de sfeer verziekt?
 — Paul Frissen e.a.

48 & 73 **De post-fossiele stad**

- 56 **Marianne Smitsmans** strijdt tegen armoede in
 Roermond: 'Trek de wijken in en luister' — Lot van
 Hooijdonk

- 60 **De gunfactor van het noorden:** lessen uit vijf nieuwe
 gemeenten — Alderik Visser

- 66 **Robbert Bodegraven**, directeur Bureau de Helling:
 'Echte verandering begint bij de politiek' — Alderik Visser

- 24 **Hebzucht** — column van Thomas Mertens

- 65 **& Verder** — aanbevolen door de redactie

- 70 **Bureau de Helling**

- 72 **Over de auteurs**

de Helling

Kwartaaluitgave van Bureau de Helling,
wetenschappelijk bureau GroenLinks
Jaargang 31 · nr 1 · lente 2018

Los € 9,90, jaarabonnement € 36,50,

Jongeren t/m 27: € 19,50

Banknummer: NL60 TRIO 0390109096 t.n.v.

Stichting Wetenschappelijk Bureau GroenLinks,
met vermelding van de Helling.

ISSN 0922-0119

HOOFDREDACTIE

Suzanne van den Eynden

REDACTIE

Natasja van den Berg, Lara de Brito, Lot van
Hooijdonk, Suzanne Kröger, Herman Meijer,
Socrates Schouten, Farid Tabarki, Rens van
Tilburg, Alderik Visser.

ONTWERP

de Ruimte ontwerpers/Mark Schalken

DRUK

Drukkerij Raddraaier (papier 100 % recycled)

UITGEVER

Stichting Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

REDACTIEADRES

Postbus 8008, 3503 RA Utrecht
redactiedehelling@bureaudehelling.nl
tel 030 239 99 07,
abonneezaken: 030 239 99 59

www.bureaudehelling.nl

(> 'tijdschrift')

'Climate', door Klaas
Verplancke. Deze illustratie
is gemaakt voor 'Talk of the
town', de wintereditie van
Green European Journal.
Zie ook p. 70.

Over verandering gesproken

Sinds 21 maart is alles anders. Deze dag luidde een nieuw tijdperk in, een frisse start, een afscheid van wat tot dan toe was geweest. Maar ook de ontknoping van opgebouwde spanning: zou het gaan zoals we hoopten?

Op 21 maart werd mijn oudste kind namelijk vier jaar. Voor haar én haar ouders een mijlpaal. Wanneer dit nummer van de Helling verschijnt, zit zij al een week op de basisschool en staan wij voortaan dagelijks tussen de andere luizenmoeders en -vaders op het schoolplein.

De aanstaande schoolgang van onze dochter liep synchroon met de samenstelling van deze – mijn eerste – Helling. '21 maart' was immers ook een ijkpunt voor GroenLinks, en werd voor de redactie van de Helling eveneens richtinggevend. Dit nummer verschijnt op het moment dat de gemeenteraadsverkiezingen achter de rug zijn, de stemmen geteld en het echte werk begint: namelijk de collegeonderhandelingen gevolgd door het daadwerkelijk besturen van stad en dorp. Een periode waarin campagnevoeren plaatsmaakt voor beleidsvorming, voor verdieping van standpunten, voor het bieden van zoveel mogelijk GroenLinkse oplossingen voor lokale problematiek. Dat is waar de Helling om de hoek komt kijken, als tijdschrift van het wetenschappelijk bureau van GroenLinks dat bijdraagt aan de ontwikkeling van het gedachtegoed van de partij (meer hierover leest u in het interview met Robbert Bodegraven, de nieuwe directeur van Bureau de Helling). De redactie was het er dan ook al snel over eens dat het lentenummer voor een groot deel zou moeten gaan over de uitdagingen waar de groene en linkse politiek op gemeentelijk niveau voor staat.

Het is namelijk de lokale politiek waarvan oplossingen voor de problemen op de woningmarkt moeten komen, zoals hoogleraar Peter Boelhouwer betoogt. Het is dichtbij huis waar voor politici én burgers kansen liggen om de 'donuteconomie' in de praktijk te brengen, aldus de Britse econoom Kate Raworth met wie de Helling sprak. Ook de Omgevingswet, die bestaande milieuwetgeving vervangt, heeft voornamelijk lokale impact. En het zijn vaak lokale bestuurders die de kloof tussen politiek en burger weten te overbruggen, zoals wethouder Marianne Smitsmans die in Roermond het vertrouwen won van mensen in de volkswijken. Dat het ook flink mis kan gaan in de raad, weet hoogleraar bestuurskunde Paul Frissen maar al te goed. Voor de Helling analyseerde hij de factoren die bijdragen aan 'verzielte' bestuursculturen. Met deze en andere artikelen hopen we bestuurders en inwoners van gemeenten te inspireren en voeding te bieden voor een nieuw tijdperk in het gemeentebestuur.

'Verandering begint hier', luidde de campagneslogan van GroenLinks in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen. In het schoolgebouw waar ik op 21 maart stemde voor een nieuw gemeentebestuur, leverde ik de dag erna voor het eerst mijn dochter af. Over verandering gesproken.

En natuurlijk gaat het goed.

/ Suzanne van den Eynden

Cow & Co zijn zelfstandige zakenvrouwen die op eigen houtje door de stad lopen. De melkmachine drijven ze aan met hun eigen methaangas. Koop hun verse stadsmelk online en tap het bij jou om de hoek.

Cow & Co is een van de finalisten van de Post-Fossil City Contest van de Urban Futures Studio (Universiteit Utrecht). De oproep aan creatieven: hoe wonen, werken en verplaatsen we ons in een stad die niet langer verslaafd is aan olie, kolen en gas? In deze Helling brengen we de tien finalisten in beeld.

OMGEVINGSWET

Gemeenten, wees er vroeg bij

De nieuwe Omgevingswet biedt kansen voor GroenLinks, mits de nieuwgekozen raadsleden in een vroeg stadium hun groene en linkse ambities agenderen. Dan kan de wet volop ruimte geven aan zaken als de energietransitie, de compacte stad en het vergroenen van de landbouw, zo blijkt uit een gesprek tussen drie lokale politici. Oplettendheid is echter geboden: de nieuwe wet zet de gemeenteraad op achterstand.

Door **Richard Wouters, Dirk van Hoorn**
en **Albert Faber**

Wat is de Omgevingswet?

Minder regels, meer flexibiliteit, betere samenwerking tussen overheden, bedrijven en burgers: dat zijn de doelstellingen van de Omgevingswet, die vanaf 2021 een groot aantal wetten op het gebied van ruimtelijke ordening, milieu, bouwen, water en natuur vervangt. De invoering van de Omgevingswet is een megaoperatie die vaak wordt vergeleken met de decentralisatie van zorgtaken naar gemeenten.

Een belangrijk instrument van de nieuwe wet is de Omgevingsvisie, waarin Rijk, provincies en gemeenten elk hun ambities voor de fysieke leefomgeving vaststellen. Sommige gemeenten werken al aan hun visie.

Een tweede instrument voor gemeenten is het Omgevingsplan, de juridisch bindende uitwerking van de Omgevingsvisie. Het Omgevingsplan zal alle regels voor de leefomgeving omvatten, waaronder de huidige bestemmingsplannen.

We laten ze niet vertrekken voordat ze het eens zijn, is het voornemen van de interviewers. Gelukkig blijkt het niet nodig om de deur te barricaderen. Aan het eind van ons gesprek over de Omgevingswet worden de drie lokale GroenLinks-politici aan tafel het vlotjes eens over een paragraaf die als voorbeeld kan dienen voor hun partijgenoten in den lande (zie p.13). De paragraaf bevat een ambitieuze inzet voor groene gemeentelijke coalitieakkoorden.

Nochtans begint het gesprek met tweespalt. Erika Spil, wethouder in Bunnik voor Perspectief 21, een lokale partij met leden van GroenLinks en PvdA, is duidelijk het meest gecharmeerd van de Omgevingswet. Tjeerd van der Meulen, fractievoorzitter en lijsttrekker van GroenLinks in Deventer, ziet de groene kansen, maar onderstreept ook de bedreigingen. Datzelfde geldt voor Noël Vergunst, raadslid en kandidaat-wethouder voor GroenLinks in Nijmegen.

In de Tweede en Eerste Kamer heeft GroenLinks tegen de Omgevingswet gestemd, uit vrees dat natuur en milieu het onderspit delven. Was die tegenstem terecht?

Van der Meulen: "Ja, want de Omgevingswet is een heel dunne wet, waar bijna geen normen in staan. Veel normen ter bescherming van natuur en milieu die nu in wetten zijn vastgelegd, komen straks in lagere regelgeving terecht, in Algemene Maatregelen van Bestuur die de regering op elk moment kan wijzigen. Zo ontstaat het gevaar dat landelijke normen versoepeld worden zonder zeggenschap van de Tweede Kamer."

Spil: "Nee, want de Omgevingswet geeft GroenLinks veel meer kansen om programmapunten te verwezenlijken. Ik geloof in de kracht van de dialoog. Het nieuwe instrument van de gemeentelijke Omgevingsvisie bevordert die dialoog. Met samenwerking en vertrouwen bereik je veel meer dan met het hameren op regels. Bovendien zie je nu dat betrokken burgers op

achterstand staan ten opzichte van spelers die de complexe regels goed kennen. De Omgevingswet maakt het makkelijker voor mensen om mee te doen.”

Van der Meulen: “Bij het woord ‘vertrouwen’ krijg ik altijd jeuk, als het gaat om het naleven van milieu- en welstandsnormen. Vertrouwen moet eerst verdiend worden. Misplaatst vertrouwen in de milieuzorg van grote bedrijven heeft er al toe geleid dat vergunningen zijn ingekort tot één A4’tje. Daar zijn ongelukken van gekomen, zoals de lekkages van gevaarlijke stoffen bij tankopslagbedrijf Odfjell. Juist omdat regels soms ontdoken worden, hebben we landelijke milieunormen nodig die bij wet zijn vastgelegd. Plus inspecties. Ik zie overigens ook de andere kant van de medaille: de Omgevingswet biedt gemeenten óók meer speelruimte om juist strengere normen vast te stellen.”

Spil: “Precies mijn punt. Vooruitlopend op de nieuwe wet hebben we in Bunnik, samen met twee buurgemeenten, al een Omgevingsvisie opgesteld voor het buitengebied langs de Kromme Rijn. Burgers, boeren, ondernemers, iedereen heeft mee kunnen praten. Je ziet dat men uiteindelijk uitkomt op ambities die GroenLinks ook heeft. In de Omgevingsvisie staat nu dat we *off-grid* willen gaan. Dat betekent dat de lokale opwekking en opslag van groene stroom te allen tijde toereikend is om het verbruik te dekken.”

Vergunst: “Met de Omgevingswet kijk je naar doelen op de lange termijn, dat is inderdaad het grootste pluspunt. Nu geven criteria zoals een sluitende exploitatie van gemeentegrond vaak de doorslag in de ruimtelijke ordening. Dat is kortzichtig. De vraag moet zijn: wat willen we over tien of twintig jaar bereiken? Tegelijkertijd maak ik me ook zorgen over de Omgevingswet, omdat bij concrete bouwplannen het initiatief voor inspraak verschuift van de gemeente naar projectontwikkelaars.”

Spil: “Maar die ontwikkelaars moeten met iedereen in gesprek. Om een vergunning te krijgen voor hun

project, moeten ze laten zien hoe ze geluisterd hebben naar omwonenden. Dat schept een interessante dynamiek, met veel mogelijkheden voor betrokkenheid.”

Van der Meulen: “De Omgevingswet geeft de mogelijkheid wel, maar bevat geen vaste regels voor inspraak. Die moet je als gemeente dus wel vastleggen.”

Welke groene en linkse ambities kun je met de Omgevingswet beter verwezenlijken dan zonder?

Van der Meulen: “Dat zijn er veel. De Omgevingswet heeft een open kader. Samengevat: de veilige en gezonde leefomgeving. De wet legt niet vast wat daaronder valt. Dus alles wat met de fysieke omgeving te maken heeft, kan in de Omgevingsvisie worden opgenomen en door het Omgevingsplan worden geregeld. Gemeenten kunnen daarbij strenger zijn dan de nationale of Europese normen, bijvoorbeeld als het gaat om gezonde lucht. Dat biedt enorme kansen.”

Vergunst: “Je kunt scherpere doelen afspreken voor de energietransitie: woningen van het gas af, warmtenetten. Je kunt zelfs sociale doelen formuleren, zoals het combineren van wonen en zorg. Of een minimumpercentage aan sociale woningbouw. Dat laatste kan overigens nu ook al, maar het gebeurt weinig.”

Spil: “Als je eenmaal een ambitieuze Omgevingsvisie hebt, kun je daar later naar teruggrijpen bij strijdpunten zoals windmolens. In het buitengebied van onze gemeente willen we *off-grid*, en dat betekent én zonnepanelen op de daken én zonneparken én windmolens. Zo kom je stapsgewijs uit bij de vraag: waar komen die molens dan te staan?”

Van der Meulen: “Gevaarlijk, zo’n salamitactiek. Als je begint over windenergie, denken mensen subiet dat de hele gemeente vogelvrij wordt verklaard. Je kunt dus beter in je Omgevingsvisie al aangeven welke gebieden niet in aanmerking komen voor windmolens, omwille van bijvoorbeeld de landschapskwaliteit.”

/

Om een vergunning te krijgen voor hun project, moeten projectontwikkelaars laten zien hoe ze geluisterd hebben naar omwonenden.

Gemeenten kunnen strenger zijn dan de nationale of Europese normen, bijvoorbeeld als het gaat om gezonde lucht. Dat biedt enorme kansen.

/

Kun je de Omgevingswet aangrijpen om grondstoffenverspilling tegen te gaan?

Spil: "De ambitie om circulair beton te gebruiken, kun je opnemen in de Omgevingsvisie. De bouwsector zelf vraagt om voortvarend overheidsbeleid om recycling van beton te bevorderen. Denk ook aan de toepassing van gestandaardiseerde prefab-bouwmaterialen, die gemakkelijk opnieuw te gebruiken zijn wanneer een gebouw gesloopt wordt."

Van der Meulen: "Je kunt ook mikken op het hergebruik van bestaande gebouwen en materialen. Zorg ervoor dat het streven in je Omgevingsvisie staat. Dan moet het zich vervolgens vertalen in bindende eisen in het Omgevingsplan. Daarin kun je ook opnemen dat elk gebouw een grondstoffenpaspoort moet hebben, zodat je alle gebruikte materialen kunt traceren."

Kun je de Omgevingswet benutten om de landbouw te vergroenen?

Van der Meulen: "Gemeenten krijgen meer armslag om geuroverlast en ammoniakuitstoot door de veehouderij te beperken. Je kunt ook verlangen dat de landbouw grondgebonden en natuurinclusief is. Een van de winstpunten van de nieuwe wet is dat je ecologische kwaliteit en natuurwaarden kunt hanteren als toetsingskader voor activiteiten. Dat voornemen zou een gemeente al in de Omgevingsvisie moeten vastleggen."

GroenLinks wil een compacte stad, om het open landschap te behouden en om een hoog niveau van stedelijke voorzieningen mogelijk te maken. Hoe krijg je het streven naar zo'n compacte stad opgenomen in de Omgevingsvisie? Mensen associëren dat al gauw met hoge flats en veel bestrating.

Vergunst: "Je moet dan duidelijk maken dat je hogere gebouwen neerzet om andere gebieden open en groen te houden. Als die hoogbouw nabij een sta-

tion komt, kun je ook met minder parkeerplaatsen toe. Zonder de kosten van een parkeerplaats worden de woningen nog goedkoper ook."

Spil: "Het is belangrijk om met aantrekkelijke beelden van de compacte stad te komen. Een compacte stad is niet hetzelfde als hoogbouw. De stad Utrecht heeft tekeningen gemaakt van gebouwen die zo gesitueerd zijn dat ze optimaal gebruik maken van zonlicht. De gebouwen zijn niet alleen om in te wonen, maar hebben meerdere functies. Erbovenop liggen tuinen. Dat belooft een prettige leefomgeving. Zo'n integrale benadering van de leefomgevingskwaliteit, dat is de kracht van de Omgevingswet."

Wat doe je met onderwerpen die zich niet zo makkelijk in een ruimtelijke visie laten vertalen, zoals dierenwelzijn?

Van der Meulen: "Die kun je opnemen in je Omgevingsvisie als je een relatie legt met de fysieke leefomgeving. Zo kun je bijvoorbeeld megastallen afwijzen. De Omgevingswet schrijft voor welke onderwerpen in ieder geval geregeld moeten worden; er is dus ruimte om een stapje verder te gaan."

Waar botst GroenLinks met andere partijen?

Van der Meulen: "Bij ons in Deventer zien veel fracties de Omgevingswet als een kans om de regeldruk te verminderen. Ze zien het verband met milieunormen nog niet zo duidelijk. Wanneer GroenLinks voorstelt om bepaalde milieuwaarden beter te beschermen, klinkt het van 'ho ho, dat is niet de bedoeling van de wet'. Daar moeten we echt nog een debat over voeren."

Vergunst: "Dat we van gas af gaan en naar een circulaire economie bewegen, daarvoor zijn in Nijmegen de geesten wel rijp. Het helpt dat we *European Green Capital* zijn. Je merkt dat partijen als VVD en D66 ook mikken op het verruimen van mogelijkheden voor ondernemers. Dat kan natuurlijk overlast geven, dus

het versterkt mijn zorg over de inspraak van burgers. Maar echt inhoudelijke strijdpunten rond de Omgevingswet zie ik nog niet.”

De inspraak van burgers is niet vanzelfsprekend en moet door gemeenten goed worden geregeld, constateerden we al. Hoe doe je dat?

Spil: “Je moet al in je Omgevingsvisie opnemen dat je ruimtelijke plannen toetst op de participatie van omwonenden en andere belanghebbenden, en dat je daarbij zowel kwantitatieve als kwalitatieve criteria hanteert. Ofwel: heeft de initiatiefnemer van het plan met alle betrokkenen een serieus gesprek gevoerd? Zo niet, dan wijst de gemeente het plan af en moet de initiatiefnemer opnieuw in gesprek. In je Omgevingsplan moet je dit borgen.”

Van der Meulen: “De gemeente is zelf ook vaak initiatiefnemer van bouwplannen. Je merkt dan vaak dat het hele projectplan in één bepaalde richting wordt uitgedacht. Alternatieven krijgen geen kans. Je kunt de Omgevingswet aangrijpen om als gemeente te zeggen: dat gaan we anders doen. We geven alternatieve voorstellen, bijvoorbeeld van omwonenden, een plek in het proces. Je waarborgt dan bijvoorbeeld dat onafhankelijke deskundigen de alternatieven beoordelen. Dat vergroot in veel gevallen het draagvlak voor het uiteindelijke plan.”

Met inspraakprocedures bereik je alleen hoog-opgeleide burgers...

Vergunst: “Ja, helaas klopt dat vaak. Wij hebben in Nijmegen twee vergelijkbare sociale nieuwbouwprojecten, het ene in een arbeiderswijk en het andere in een rijke buurt. De woningen in de arbeiderswijk staan er al een jaar; in de andere buurt is nog geen spade de grond in gegaan. De mensen in de rijke buurt weten dat tegen te houden. Ze zijn beter georganiseerd.”

Van der Meulen: “Bewonersbijeenkomsten vormen

het beproefde instrument voor inspraak. Maar nu ik voor de gemeenteraadscampagne langs de deuren ga, ook in wijken waar ik niet vaak kom, hoor ik veel nieuwe dingen. Misschien moet je met ruimtelijke plannen ook naar de bewoners toe gaan, ook al kost het veel tijd en moeite.”

Vergunst: “Je moet bewoners ook de ruimte geven om samen te beslissen over sommige zaken. Als gemeente stel je bepaalde randvoorwaarden, daarbinnen kunnen de bewoners zelf keuzes maken. Zulke interactieve beleidsvorming hebben we in Nijmegen toegepast voor de herbestemming van een aantal grote gebouwen. Dat was een succes, ook al kostte het jaren.”

Heeft de Omgevingswet gevolgen voor de bevoegdheden van de gemeenteraad?

Van der Meulen: “Ja, want afwijkingen van het Omgevingsplan behoeven straks nog slechts de goedkeuring van het college van burgemeester en wethouders. Bij het vaststellen van het Omgevingsplan moet de raad dus goed definiëren in welke gevallen het college ervan mag afwijken. Je kunt ook vastleggen dat de raad meteen wordt geïnformeerd over zulke afwijkingen.”

Vergunst: “Je moet als raad ook vastleggen hoe je invloed houdt op besluiten die wél binnen het Omgevingsplan passen. Want anders kun je bijvoorbeeld een gebrekkige inspraakprocedure niet meer corrigeren.”

Spil: “Terwijl gemeenten meer verantwoordelijkheden krijgen, komt de raad als hoogste orgaan van de gemeente steeds meer buitenspel te staan. Dat zie je ook in het sociaal domein. Ik maak me daar zorgen over. Het zou ertoe kunnen leiden dat gemeenteraden vaker naar hun laatste machtsmiddel grijpen: het wegsturen van de wethouder ruimtelijke ordening.”

/

Voorbeeldparagraaf voor lokale coalitieakkoorden

- ▶ We grijpen de nieuwe Omgevingswet aan om onze leefomgeving te verbeteren, de gezondheid en veiligheid van inwoners te beschermen en bij te dragen aan het behoud van een leefbare aarde. Lucht, water en bodem moeten schoon zijn. We willen in 2030 voldoen aan de luchtkwaliteitsnormen van de Wereldgezondheidsorganisatie.
- ▶ We werken aan een openbare ruimte die uitnodigt tot lopen, fietsen, buitenspelen en ontmoeten; aan wijken waar plaats is voor rijk en arm, voor starters, mensen met een zorgvraag en statushouders alsmede voor gemeenschappelijk wonen. We maken tevens werk van klimaatbestendigheid, landschapskwaliteit, een rijkere natuur en een natuurinclusieve landbouw die de natuurlijke behoeften van dieren respecteert en de band tussen stad en ommelanden versterkt.
- ▶ We willen in 2030/40 een energieneutrale gemeente zijn, door energie te besparen en schone energie op te wekken binnen de gemeentegrenzen. We werken toe naar een circulaire economie in 2050, waarin grondstoffen hun waarde behouden en kringlopen zo kort mogelijk zijn. We benutten de kansen van schone technologie voor bedrijvigheid en werkgelegenheid. De ruimtelijke veranderingen die een energieneutrale, circulaire economie met zich meebrengt, passen we zo goed mogelijk in in het landschap.
- ▶ We waarborgen dat burgers van meet af aan kunnen deelnemen aan de planvorming over het gebruik van de ruimte en nodigen hen daar uitdrukkelijk toe uit. Burgers krijgen ondersteuning van experts bij het uitwerken van alternatieve plannen. We stellen kwalitatieve en kwantitatieve eisen aan het proces van inspraak. We geven ruim baan aan burgerinitiatieven. We leggen spelregels vast opdat de gemeenteraad zijn kaderstellende en controlerende rol ten volle kan uitoefenen.
- ▶ We werken samen met onze buurgemeenten, de regionale Omgevingsdienst en de GGD. We verzekeren een integrale aanpak door de ambtelijke organisatie. In de aanloop naar de inwerking-treding experimenteren we alvast met de Omgevingswet. Onze Omgevingsvisie komt in de huidige zittingsperiode van de gemeenteraad gereed. We streven naar een breed gedragen visie.

Deze voorbeeldparagraaf heeft uiteraard lokale inkleuring. Zo doen kustgemeenten er goed aan om het behoud van het open kustlandschap op te nemen in hun Omgevingsvisie en -plan. Ook het streven naar een compacte stad en het afwijzen van gas- en oliewinning passen hierin.

het woorn

**over tien jaar een
nieuw parlementair
onderzoek?**

De situatie op de woningmarkt wordt steeds nijpender: het woningtekort loopt snel op, kopen wordt moeilijker, de segregatie in wijken neemt snel toe. En de overheid reageert met een *laissez-faire* beleid, stelt prof. dr. Peter Boelhouwer, hoogleraar *Housing systems* aan de TU Delft. Zijn hoop is gevestigd op lokaal beleid.

Door Peter Boelhouwer

Dit essay is opgebouwd uit drie onderdelen. Allereerst passeren de meest acute problemen op de woningmarkt de revue. Vervolgens reflecteer ik kort op de oplossingen die vanuit de landelijke politiek worden aangedragen. Deze zijn in mijn ogen volstrekt ontoereikend en kunnen ertoe leiden dat een volgende generatie politici zich afvraagt waarom de huidige beleidsmakers niet met adequate oplossingen kwamen; de voorbode dus voor een toekomstig parlementair onderzoek. Tot slot geef ik in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen een aantal beleidsaanbevelingen voor de lokale woonpolitiek. Anders dan in de nationale politiek, wordt daar de urgentie van de problemen op de woningmarkt wel volledig onderkend: de woningmarkt was een van de belangrijkste thema's tijdens de gemeenteraadsverkiezingen.

Het oplopende woningtekort

De moeder van alle huidige fricties op de woningmarkt is ongetwijfeld het oplopend woningtekort. Enerzijds groeide de bevolking de afgelopen jaren veel sneller dan beleidsmatig verondersteld werd, anderzijds stagneerde de woningbouwproductie. De stelselmatige onderschatting van de bevolkingsgroei kan verklaard worden uit het feit dat de afgelopen jaren de nettomigratie niet rond de 20.000 personen bedroeg, maar tussen de 80.000 en 100.000 uitkwam (bron: CBS). De eerste jaren kwam dit door de komst van asielzoekers, in 2017 door de groei van het aantal arbeidsmigranten. Omdat onze arbeidsmarkt steeds knapper wordt, is de verwachting dat het migratieoverschot ook de komende jaren nog hoog zal blijven. Deze verwachte toename maakt echter geen deel uit van de CBS-bevolkingsprognoses, waardoor de toekomstige woningbehoefte in veel gemeente te laag wordt geraamd.

Ondanks de toegenomen vraag schommelde de nieuwbouwproductie de laatste vier jaar net onder of boven de 50.000 woningen, met een lichte toename tot 62.000 woningen in 2017. Om de groeiende

nbeleid

woningvraag enigszins bij te houden is daarentegen een jaarlijkse productie van 70.000 tot 80.000 woningen noodzakelijk. De Bouwagenda spreekt zelfs van een jaarlijks aantal van 100.000. En ook de toekomst ziet er weinig rooskleurig uit. Zo stabiliseert het aantal verleende bouwvergunningen in de laatste kwartalen van 2017 rond de 10.000 woningen. Nadat zich vanaf het derde kwartaal van 2014 een stijging aftekende richting de 15.000 verleende bouwvergunningen, is het aantal nu dus teruggezaakt.

Koopsector minder toegankelijk

Vanaf 2013 zijn de regels rond het verstrekken van hypotheek steeds verder beperkt. Zo werden zowel de Nibud-normen (LTI) als de maximale lening in relatie tot de waarde van de woning (LTV) neerwaarts bijgesteld, waardoor de toegankelijkheid van de eigen woning voor met name lagere en middeninkomensgroepen, waaronder veel starters, afnam. Door de mede vanwege het woningtekort sterk stijgende woningprijzen en de beperkingen in de woningfinanciering hebben veel huishoudens in met name de Randstad niet langer toegang tot de koopsector en is de druk in de huursector verder opgelopen.

Middeninkomens tussen wal en schip

De problematiek van de middeninkomensgroepen op de woningmarkt is wellicht het meest schrijnend en kan vrijwel volledig door inconsistenties in het huidige woonbeleid worden verklaard. Zo is het beleid in de sociale huursector in toenemende mate gericht op het huisvesten van de laagste inkomensgroepen. Corporaties moeten 90% van hun vrijkomende huurwoningen toewijzen aan huishoudens met een inkomen onder de 36.798 euro. Deze maatregelen worden jaarlijks streng gecontroleerd door de accountant. Tot 2020 is het nog wel mogelijk om 10% van de vrijkomende woningen aan huishoudens met een inkomen tot 41.056 toe te wijzen.

In de praktijk betekent dit dat veel huishoudens met een inkomen vanaf 1900 euro netto in de maand zijn aangewezen op de private markt. Zoals aangegeven is hun inkomen echter vaak ontoereikend om een koopwoning aan te schaffen, zelfs wanneer deze qua maandlasten goedkoper is dan een particuliere huurwoning. Deze laatste categorie is aanmerkelijk duurder, zeker in de gebieden waar de druk op de markt hoog is, en bovendien dun gezaaid. Ook leert de praktijk dat particuliere verhuurders hun inkomensnormen steeds verder aanscherpen. Zij kunnen immers, in tegenstelling tot corporaties, aan risicoselectie doen. De middeninkomensgroepen die op de Nederlandse woningmarkt op zoek zijn naar een passende woning vallen dus letterlijk tussen wal en schip. Voor een sociale huurwoning verdienen zij net teveel, voor een koopwoning komen zij niet in aanmerking en een particuliere

‘Voor een sociale huurwoning verdienen mensen met een middeninkomen net teveel, voor een koopwoning komen zij niet in aanmerking en een particuliere huurwoning is in veel gevallen te duur of zelfs niet beschikbaar’

\

huurwoning is in veel gevallen te duur of zelfs niet beschikbaar. Deze situatie kan deels verklaard worden doordat de beleidsuitgangspunten in de deelsectoren van de woningmarkt niet op elkaar aansluiten en deels door het ontbreken van een middensegment aan huurwoningen. Dat laatste segment komt in Nederland moeizaam van de grond omdat het in tegenstelling tot de sociale huursector en de koopsector niet gesubsidieerd wordt. Hier wreekt zich het ontbreken van een eigendomsneutraal woonbeleid, waarin de overheid kopen en huren financieel gelijk behandelt.

Ernstige betalingsproblemen

De afgelopen jaren zijn met name in de sociale huursector door de forse huurverhogingen (15% in de laatste vijf jaar) en de daling van de koopkracht de woonuitgaven fors opgelopen. Zo blijkt uit het meest recente Woononderzoek van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en het CBS uit 2015 dat de nettohuurquote is gestegen van 23,8% in 2012 naar 26,7% in 2015. Voor de huishoudens die aanspraak kunnen maken op een sociale huurwoning en in 2015 over een brutoinkomen van maximaal 34.299 euro beschikten, bedraagt deze quote zelfs 28,9% en komen de totale woonuitgaven uit op 39,6%. Deze ontwikkeling staat haaks op de ontwikkeling in de koopsector; daar daalde de nettokoopquote van 22,2% in 2012 naar 20,1% in 2015 (WoON 2015).

Toenemende segregatie

Het huidige woonbeleid beperkt in toenemende mate de toegang van diverse (inkomens)groepen tot de woningmarkt en leidt in de praktijk tot een marginalisering van met name de sociale huursector en het goedkope deel van de particuliere huursector. Omdat de sociale huursector ruimtelijk sterk is gesegregeerd, neemt ook de ruimtelijke segregatie van huurders toe. Doordat traditionele arbeidersbuurten in de grote steden nu steeds vaker worden bevolkt door hogere inkomensgroepen, de zogeheten gentrificatie, valt de segregatie op stedelijk niveau nog mee. Op termijn, wanneer de hoge inkomensgroepen de overhand krijgen, zal de segregatie juist snel oplopen. Een dergelijk proces heeft zich reeds voltrokken in de Amsterdamse wijk de Pijp.

Ook het woningtekort en de hieraan gerelateerde sterke prijsstijgingen in de koopsector jagen de segregatie aan. Steeds meer middeninkomens lukt het simpelweg niet meer om een financieerbare koopwoning te vinden (die voor alle duidelijkheid overigens voor veel huishoudens op zich nog goed betaalbaar zou zijn). Zo is sinds het hoogtepunt van de woningmarktcrisis in 2008 de leencapaciteit van huishoudens met een modaal inkomen licht afgenomen, terwijl sinds die tijd de prijzen van koopwoningen met bijna 20% zijn gestegen. Wanneer de komende jaren de hypotheekrente weer gaat oplopen, zal de

toegankelijkheid door een sterk dalende leencapaciteit sterk afnemen. Hierdoor wordt in feite een hele generatie nieuwe huishoudens buiten spel gezet. Het gevolg hiervan is dat met name aantrekkelijke wijken in de grote steden steeds minder toegankelijk worden voor deze inkomensgroepen en omgekeerd dat 'arme wijken' steeds armer worden. Het nadeel van de groeiende ruimtelijke ongelijkheid is dat de leefbaarheid in buurten met een concentratie van lage inkomens verder onder druk komt te staan en dat de waarde van het vastgoed snel afneemt, met name wanneer er een omslagpunt wordt bereikt en de leefbaarheid in een vervalsspiraal terecht komt. In de aantrekkelijke en gegentriceerde buurten vindt uiteraard een tegengestelde ontwikkeling plaats.

Trage aanpak duurzaamheidsverbeteringen

De gebouwde omgeving is in Nederland voor 40% verantwoordelijk voor de uitstoot van CO₂ en woningen maken daar voor 75% deel van uit. Het is dan ook begrijpelijk dat de overheid ambitieuze doelstellingen heeft geformuleerd om de uitstoot van dit broeikasgas door bestaande woningen terug te dringen. Ondanks de torenhoge doelstellingen van de politiek komen de duurzaamheidsinvesteringen in de bestaande voorraad maar zeer moeizaam van de grond. De beleidswereld staat hier mijlenver af van de praktijk. Deze trage ontwikkeling is onnodig en op zijn minst opmerkelijk. Het belang van CO₂-reductie wordt immers door vrijwel iedereen onderschreven, de investeringen verdienen zich op termijn terug in de vorm van lagere energielasten en de overheid kan vrijwel kosteloos goed renderend investeringskrediet aantrekken. Zo ligt het voor de hand dat de overheid een deel van de financiering van de duurzaamheidsinvesteringen van bewoners voor haar rekening neemt, dat later via een lagere energierekening weer wordt terugbetaald. Er zijn al particuliere bedrijven die deze optie aan bewoner-eigenaren aanbieden. De overheid kan deze transactie echter aanmerkelijk voordeliger uitvoeren (lage rente en geen winsttoogmerk).

Kabinet biedt geen oplossingen

Wie de problemen op de woningmarkt op zich laat inwerken verwachten dat het nationale woonbeleid hier daadkrachtig op inspeelt. Niets is echter minder waar. Zo liet onze vorige minister van wonen Blok aan iedereen die het maar wilde horen weten dat wat hem betreft mede door de woningmarkt hervormingen van het kabinet-Rutte II het woonbeleid af was. De komende jaren zou volgens Blok de markt alle nog aanwezige problemen snel oplossen. En ook de woonparagraaf van het huidige kabinet biedt helaas weinig oplossingen. Enig winstpunt is dat het kabinet nu wel erkent dat er grote opgaven zijn in de woningbouwproductie, in het huisvesten van middeninkomens en in het verduurzamen van de bestaande woningvoorraad. Oorverdovend stil

'Het is erg onwaarschijnlijk dat de forse problemen op de woningmarkt door het huidige kabinet zullen worden opgelost'

is het alleen op het gebied van leefbaarheid en de aanpak van wijken. De voorgestane beleidsinterventies van het kabinet komen echter niet in de richting van een daadwerkelijke oplossing of veroorzaken juist nieuwe problemen. Voor wat het aanjagen van de woningbouwproductie betreft, komt het kabinet niet verder dan dat de minister met decentrale partijen in overleg zal treden en afspraken zal gaan maken over de benodigde productie. Tijdens de begrotingsbehandeling van Binnenlandse Zaken gaf minister Ollongren ook aan dat zij een rondje langs de velden gaat maken. Het lijkt erop alsof de minister het idee heeft dat de lokale partijen onvoldoende oog hebben voor de woningbouwopgaven. Enige daadwerkelijke financiële of bestuurlijke ondersteuning blijft echter vooralsnog achterwege.

De positie van de middeninkomensgroepen wordt er niet beter op. Zo wordt veel verwacht van de investeringen van marktpartijen in de vrijhuursector. Het aantal door beleggers gerealiseerde huurwoningen loopt weliswaar de laatste twee jaar op, maar zal mede door het gebrek aan investeringskapitaal en het feit dat beleggers ook woningen uitponden, onvoldoende zijn om een substantieel middensegment in de huursector te ontwikkelen. Als tweede optie wordt de verkoop van sociale huurwoningen genoemd. Dat zou inderdaad tot een toename van het aantal middeldure huurwoningen kunnen leiden. Corporaties worden echter met oplopende wachtlijsten geconfronteerd en zullen, indachtig hun missie en doelstellingen, in de nabije toekomst eerder minder dan meer sociale huurwoningen verkopen.

Ook de oplossingen die worden voorgesteld om de bestaande woningvoorraad te verduurzamen, kunnen in het licht van de torenhoge ambities als onrealistisch worden gekenschetst. Zo is het onduidelijk hoe de doelstellingen, zoals het in 32 jaar energieneutraal maken van de bestaande woningvoorraad en het jaarlijks loskoppelen van 30.000 tot 50.000 woningen van het aardgas, gerealiseerd worden. De 100 miljoen die hiervoor aan de corporaties als korting op de verhuurdersheffing ter beschikking wordt gesteld, is een gotspe en slechts

aanbevelingen voor de lokale woningmarkt

- Organiseer enige overmaat aan harde plancapaciteit (bv. 130%) om in de toekomst over voldoende realisatiecapaciteit te beschikken.

- Ontwikkel naast binnenstedelijke transformatielocaties ook uitleglocaties die goed zijn verbonden met het openbaar vervoer (lightrail).

- Zorg voor voldoende woningdifferentiatie naar prijsklasse in nieuwe en bestaande wijken. Aangezien het per 1 juli 2017 ook mogelijk is om voor de middeldure huur in bestemmingsplannen voorwaarden op te nemen, zijn hier vanuit de landelijke wetgeving geen belemmeringen meer voor.

voldoende om iedere woning van een paar spaarlampen te voorzien. Via de verhoging van de vennootschapsbelasting voor corporaties en de stijging van de WOZ-waarden in de koopsector, waardoor de verhuurdersheffing met enkele honderden miljoenen zal oplopen, verlaagt de Rijksoverheid immers de komende jaren de investeringscapaciteit van corporaties fors.

Lokale politiek

Het is erg onwaarschijnlijk dat de forse problemen op de woningmarkt door het huidige kabinet zullen worden opgelost. Een aantal problemen, zoals het oplopende woningtekort (met negatieve gevolgen voor de beschikbaarheid en voor de positie van starters, lage en middeninkomensgroepen en ouderen), de betaalbaarheid en de segregatie zal de komende jaren alleen maar verder toenemen, en de gewenste verduurzaming van de woningvoorraad stagneert. En dit terwijl juist de Rijksoverheid op basis van de economische voorspoed, de zeer lage rente en het begrotingsoverschot alle mogelijkheden heeft om via gerichte investeringen een aantal gewenste ontwikkelingen aan te jagen. Het zou mij niets verbazen als over tien jaar de dan actieve Kamerleden een parlementair onderzoek zullen starten naar de achtergronden van deze laissez-faire houding van het Rijk.

De woonproblematiek wordt door lokale politici wel serieus geagendeerd en opgepakt, mogelijk omdat hun kiezers direct geconfronteerd worden met het ontsporen van de woningmarkt. Met de college onderhandelingen in zicht, eindig ik dit essay dan ook met een aantal aanbevelingen om de lokale woningmarkt vlot te trekken:

- Richt het woningbouwprogramma zo in dat er een optimale doorstroming ontstaat. Via goed lokaal woningmarktonderzoek kan worden vastgesteld welk woningbouwprogramma het meest optimale resultaat oplevert.

- Reguleer het middensegment maar zorg wel dat er voldoende investeerders over blijven. Dit vraagt om lokaal maatwerk, omdat iedere woningmarkt anders is. In de praktijk blijkt ook dat met name de grote institutionele beleggers bereid zijn om meerjarige afspraken te maken (dat gebeurt nu ook o.a. in Amsterdam en Utrecht).

- Ontwikkel microwoningen in de centrale stadswijken en stimuleer gemeenschappelijk gebruik van woningen (friendsconcepten).
- Probeer verkamering van bestaande woningen tegen te gaan (gebeurt o.a. via Airbnb).

Bouw meer in ste minder in groen

Door **Linda Voortman**,
Tweede Kamerlid GroenLinks

Peter Boelhouwer legt met zijn analyse de vinger op de zere plek van de woningmarkt. De problemen die hij signaleert, herken ik volledig. Van het tekort aan woningen tot de segregatie, van de lastige positie van middeninkomens tot de achterblijvende verduurzaming.

Mensen met een inkomen net boven de 36.000 euro bruto komen niet in aanmerking voor een sociale huurwoning, maar een koophuis krijgen ze niet gefinancierd. Het wordt voor deze groep moeilijker om te wonen in de stad waar ze werken, waardoor ook het aantal vervoersbewegingen toeneemt. Deze lage inkomensgrens voor corporatiewoningen is overigens het gevolg van een strenge implementatie van Europese regelgeving door het kabinet-Balkenende IV. De Europese regels vroegen lidstaten alleen om te expliciteren wie voor een sociale huurwoning in aanmerking komt. Nederland heeft er bewust voor gekozen die grens veel lager te leggen dan andere landen, en ook dan lange tijd gemeengoed

was in ons land. Als je meer verdient, hebt je geen recht meer op dit soort voorzieningen, was de gedachte.

Door de rol van woningcorporaties op de woningmarkt kleiner te maken, maak je het voor particuliere verhuurders bovendien wel erg gemakkelijk om exorbitante huren te rekenen. Het probleem van het woningtekort wordt op deze manier niet opgelost, maar verschoven naar een andere groep – de middeninkomens.

De doelgroep voor de sociale huurwoningen moet dan ook groter worden. Niet alleen door de inkomensgrens te verhogen, maar ook door bijvoorbeeld de gezinsamenstelling mee te laten wegen. Of een modaal inkomen met één of met drie personen gedeeld moet worden, maakt nogal een verschil voor de financiële draagkracht. Daarnaast moeten er natuurlijk ook meer sociale huurwoningen komen. Het moet niet zo zijn dat meer mensen moeten meedingen

• Organiseer doorstroming in de sociale huurvoorraad via wortel en stok. Dat kan door de huur van hogere inkomens op te trekken en aan scheefwoners (zowel naar huishoudensgrootte als naar woonuitgaven) voorrang te geven bij het verdelen van vrijkomende woningen.

• Pak huisjesmelkers en illegale bewoning daar waar mogelijk hard aan (zie voorstel Huurpolitie van de Woonbond).

• Geef ruimte aan en maak afspraken met corporaties om huurwoningen in het middensegment duurzaam te ontwikkelen en te beheren. Met de door de regering aangekondigde verruiming van de markttoets ontstaat hier in de nabije toekomst ook meer ruimte voor.

naar dezelfde hoeveelheid woningen.

Bouwen in de stad

Ook de meeste van de door Boelhouwer voorgestelde oplossingen deel ik, op zijn pleidooi voor bouwen in uitleglocaties na. GroenLinks vindt het namelijk van groot belang dat er eerst ingezet wordt op binnenstedelijk bouwen. Begin februari hebben we hierover ook een motie aangenomen gekregen, die de regering oproept de beperkte open ruimte zo veel mogelijk te beschermen tegen plannen voor nieuwbouw en in de eerste plaats binnenstedelijk bouwen te stimuleren. Dit naar aanleiding van uitspraken van minister Ollongren, die stelde dat ze meer ruimte wilde geven aan bouwen in het groen. Als je aannemers en ontwikkelaars laat kiezen, is de kans groot dat ze de ruimte van de uitleglocaties verkiezen boven de stad.

Het pleidooi voor het aanpakken van verkamering delen wij weer

wél. Deze maand heeft mijn collega Tom van der Lee een voorstel ingediend voor landelijke regels die ervoor zorgen dat de negatieve effecten van vakantieverhuur worden verkleind zonder dat de deelplatforms worden verboden. We willen dat iedere verhuurder een registratienummer krijgt, en platforms de plicht de registratienummers te melden. Gemeenten krijgen wel zelf de ruimte om te beslissen of ze deze landelijke regeling willen gebruiken en hoeveel dagen per jaar vakantieverhuurders hun huis mogen verhuren. Via de registratienummers zijn deze regels makkelijk te handhaven, ook als iemand de eigen woning op meerdere platforms voor verhuur aanbiedt. Daarnaast krijgt ook de Belastingdienst eenvoudig grip op de verdiensten, zodat deze eerlijk belast kunnen worden.

Reguleren vrije sector

Boelhouwer stelt terecht dat lokaal beleid essentieel is, maar ook op rijksniveau zijn maatregelen nodig.

Het reguleren van huren in de vrije sector bijvoorbeeld kan en moet landelijk worden geregeld. Ik ben het met hem eens dat de paragraaf over de woningmarkt in het regeerakkoord vrij mager is, en zijn somberte daarover begrijp ik. Tegelijkertijd biedt dit juist kansen voor een sterkere invulling van het beleid. Als de opstellers van het regeerakkoord niet zelf met ideeën komen, kunnen wij dat wél doen. We zullen daar ook zeker de komende tijd op gaan inzetten. Het aanpakken van huisjesmelkers, een speculantenheffing voor mensen die een woning kopen om te speculeren op prijsstijging, maar ook het stimuleren van eigen initiatief: bijvoorbeeld het oprichten van coöperaties voor gezamenlijk beheer van huurwoningen. En, nogmaals, het veranderen van de inkomensgrens voor sociale huurwoningen. Zodat meer mensen kunnen wonen waar ze willen.

/

- Maak maximaal gebruik van de ruimte om gezinnen met middeninkomens in de sociale huursector woningen toe te wijzen (20%).

- Zorg ook op lokaal niveau voor een heldere normering van de woonlasten en spreek lokale spelers daar op aan in o.a. de prestatieafspraken. Dat laatste betreft dan met name de toewijzing van woningen.

- Introduceer een revolverend investeringsfonds om duurzaamheidsinvesteringen in de particuliere woningsector te ontlokken. Dit kan zowel op Rijks-, provinciaal als gemeentelijk niveau worden vormgegeven.

Laat corporaties voor middeninko

Door **Wim Hazeu**,
bestuurder Wonen Limburg

Tot enkele jaren geleden mocht in principe iedere woningzoekende zich melden voor een sociale huurwoning. Daar kun je vanuit het verdelingsvraagstuk van een schaars goed van alles vinden, maar in ieder geval borgde het wel een basisniveau van sociaaleconomische draagkracht, juist ook in de wijken met veel sociale huurwoningen. Sinds 2011 gelden echter strikte inkomensgrenzen en dient de corporatie het overgrote deel van haar woningen toe te wijzen aan woningzoekenden met een huishoudinkomen beneden modaal (anno 2018 betekent dit een bruto inkomen lager dan 36.798 euro). Het Sociaal en Cultureel Planbureau bevestigt deze trend in haar tweejaarlijkse onderzoek *De Sociale Staat van Nederland*. Had in 1991 12% van de huurders van een sociale huurwoning een laag inkomen, in 2015 was dit al toegenomen tot 45%.

Door alle veranderingen in de zorg – mensen wonen langer zelfstandig, en bewoners die voorheen in een instelling verbleven, keren terug in de wijk – zien we daarnaast dat een veel groter deel van de mensen met een zorgbehoefte nu eveneens is aangewezen op een sociale huurwoning. Een doelgroep die door de toenemende vergrijzing ook nog snel groeit. Als we daarbij de komst van migranten de afgelopen jaren

meetellen (mensen die vanwege hun vlucht naar Nederland in ieder geval bij aanvang een sociaaleconomisch netwerk ontberen), dan is één ding duidelijk: steeds meer mensen die zijn aangewezen op een sociale huurwoning hebben om uiteenlopende redenen minder sociale draagkracht. En laat duidelijk zijn, het huisvesten van juist deze mensen, daar staan wij als woningcorporatie voor.

Ruimtelijke tweedeling

Het resultaat van bovengenoemde ontwikkelingen baart mij echter zorgen. We zien dat kansarme en kwetsbare bewoners zich in een beperkt aantal wijken vestigen, waardoor de tweedeling in de samenleving alleen maar schrijnender wordt. Hierdoor ontstaan wijken en buurten waarin huurders die hier al lange tijd wonen, zich zorgen maken over het toenemend aantal kwetsbare mensen in hun wijk; en waarin de corporaties (bij wet geregeld) niet meer zomaar mogen bouwen voor een mix van huishoudens. Veel woningzoekenden – voornamelijk de meer welgestelde – voelen aarzelingen om zich in deze wijken te vestigen. Commerciële ontwikkelaars staan diensengevolge niet te trappelen om nieuwe woningen toe te voegen. Als bestuurder van een corporatie merk ik volop dat de ruimtelijke en sociale

bouwen mens

netwerken onder spanning staan: de burens in de wijk hebben genoeg aan hun eigen problemen en het sociale netwerk van bewoners omvat veelal mensen die eveneens kwetsbaar zijn. De toenemende sociaaleconomische tweedeling in ons land wordt zodoende nog eens versterkt doordat hier gestaag een ruimtelijke tweedeling aan toe wordt gevoegd.

Verbind de verschillende werelden

Hoe voorkomen we dat er nieuwe achterstandswijken ontstaan? Door als partners, publiek én privaat, gezamenlijk alles uit de kast te halen om de verschillende werelden binnen onze samenleving daadwerkelijk te verbinden, zowel ruimtelijk als sociaaleconomisch. Door als Rijksoverheid zowel de inkomensgrenzen voor de woningtoewijzing als ook de beperkingen voor corporaties om te mogen bouwen voor de hogere inkomensgroepen serieus te herzien. Door als lokale overheid onvoorwaardelijk te sturen op het ruimtelijk realiseren van gemengde wijken, zowel qua woningtypologie als prijsklasse, zowel bij nieuwbouw als bij herstructurering. Op die manier kan een diverse samenstelling van het woningaanbod worden gerealiseerd, ten behoeve van een meer gedifferentieerde bevolkingssamenstelling op straat- en buurtniveau.

Daarnaast zouden publieke en private spelers op het gebied van onder meer zorg, wonen, onderwijs en werk samen met die lokale overheid moeten kiezen voor een radicale, maatschappijbrede verbindende beweging. We gaan het immers niet redden als we enkel binnen wijken of binnen sociale bubbels met onderlinge oplossingen komen. Voor de gewenste verandering zijn verbindingen nodig met kwetsbare mensen, met bedrijven, met buurt- en versterkende coöperatieve initiatieven, met maatschappijbrede platformen en initiatieven die de eigen wijk maar bovenal het eigen sociaaleconomische netwerk overstijgen. Toegang tot goede netwerken is immers precies dat wat kansrijken in veel gevallen van kansarmen onderscheidt. Juist door het ontbreken van het goede netwerk, van de juiste vrienden, raken mensen op achterstand. Een goed netwerk kan zorgen voor toegang tot werk, voor een gevoel van verbondenheid en zingeving en, in tijden van nood, voor een goed vangnet. Een goed netwerk kan ervoor zorgen dat de juiste keuze de gemakkelijkste keuze wordt. Dus wees elkaars kruiwagen. Stel als welvarende meerderheid je netwerk actief open voor die mensen die het daaraan ontbreekt. Laat juist ook kwetsbare medeburgers actief meedoen bij de start van een lokale zorg- of

energiecoöperatie. Of vorm als aanbiedende partij van zorg of huisvesting, als betrouwbare partner die dagelijks over de vloer komt bij deze kwetsbare doelgroep, de verbindende schakel naar die regionale werkgever die om arbeidskrachten verlegen zit. Pas dan kunnen we spreken van echte verbinding en echte 'samenredzaamheid'.

/

Heb *zucht*

Als we de huidige tijdgeest, misschien het beste verwoord door de louches zakenman Gordon Gekko in de film *Wall Street*, moeten geloven, is hebzucht een goede zaak. Zonder *greed* geen menselijke vooruitgang. Daar werd in het verleden heel anders over gedacht. Volgens sommigen, de apostel Paulus misschien wel voorop, is hebzucht of geldzucht zelfs de 'koningin' van alle ondeugden. Immers, in de andere ondeugden gaat een element van hebzucht schuil. Wie wellustig is, wil graag de vrouw of de man bezitten die niet de zijne of de hare is; een hoogmoedige eigent zich een hogere status toe dan gepast is; wie lui is, wil graag op kosten van een ander een goed leven leiden; een afgunstige gunt een ander niets. Bij ondeugden gaat het bijna altijd om een te-veel willen hebben. Zo is de Latijnse benaming van hebzucht 'avaritia'. Een hebzuchtige is vaak ook een gierigaard, die vooral wil hebben maar niet wil delen. Hoe herkenbaar, nietwaar?

Het fraaiste voorbeeld dat ik ken van een stelletje hebzuchtigen bij elkaar, is de familie van de net overleden Buoso Donati, in Puccini's opera *Gianni Schicchi*. Ik weet het: zonder ondeugd zou de opera een armetierig bestaan leiden; zonder wellust geen Don Giovanni; zonder hoogmoed geen Faust. Maar de hebzucht van die familie! Men veinst verdriet om het

verlies van het geliefde familielid, maar is alleen geïnteresseerd in de erfenis. Wanneer blijkt dat de brave Buoso zijn hele hebben en houwen aan een klooster heeft nagelaten, ontsteken de familieleden in woede en zinnen ze op een list om alsnog de erfenis in handen te krijgen. De slimme Gianni Schicchi wordt ontboden en die biedt zijn diensten aan: hij wil de plaats van de overleden Buoso wel innemen en tegenover een overijld opgeroepen notaris een nieuwe, laatste wilsverklaring afleggen. Zo gezegd, zo gedaan. De opgeluchte erfgenamen laten zich echter door de slimme Schicchi in de luren leggen, want in tegenwoordigheid van de notaris laat deze zogenaamd nog levende 'Buoso' weliswaar enige kruimels aan de erfgenamen na, maar het leeuwendeel van de erfenis gaat naar 'zijn dierbare vriend Gianni Schicchi'. Het gezelschap van erfgenamen is wederom furieus, maar staat nu buitenspel. In het Florence van 1299 staan immers zware straffen op het vervalsen van een testament.

De moraal van het verhaal? Nog niet zo eenvoudig. Natuurlijk, de bedriegers bedrogen, zelfs Gianni Schicchi trouwens. Want die moet voor zijn truc boeten met een eeuwig verblijf in de hel, zoals Dante ons verhaalt. Maar dat is niet alles. Door zich een groot deel van Buoso's vermogen toe te eigenen maakt Schicchi het huwelijk moge-

lijk van zijn dochter Lauretta met haar geliefde, een neef van Buoso. De opera draait dus niet alleen om de bestraffing van hebzucht, maar ook om liefde. Denk verder aan de notaris. De hebzucht zou helemaal geen kans gekregen hebben, als de notaris beter had opgelet en de identiteitsfraude had doorzien. Maar daar lag natuurlijk helemaal niet zijn interesse; hij dacht alleen aan zijn honorarium. Zo zijn we terug bij de Gekko's van vandaag. Die worden natuurlijk ook allemaal terzijde gestaan door zogenaamde dienstverleners. De frauduleuze transacties bij de Bredase woningbouwvereniging Laurentius, die onlangs tot veroordelingen leidden, hebben niet in het luchtledige plaatsgevonden. Juist ook vanwege haar besmettelijke aard is hebzucht een van de centrale zeven ondeugden.

/

Drie trends op de woningmarkt: megalomaan, minimaal en mixen

Pontsteigergebouw, Amsterdam

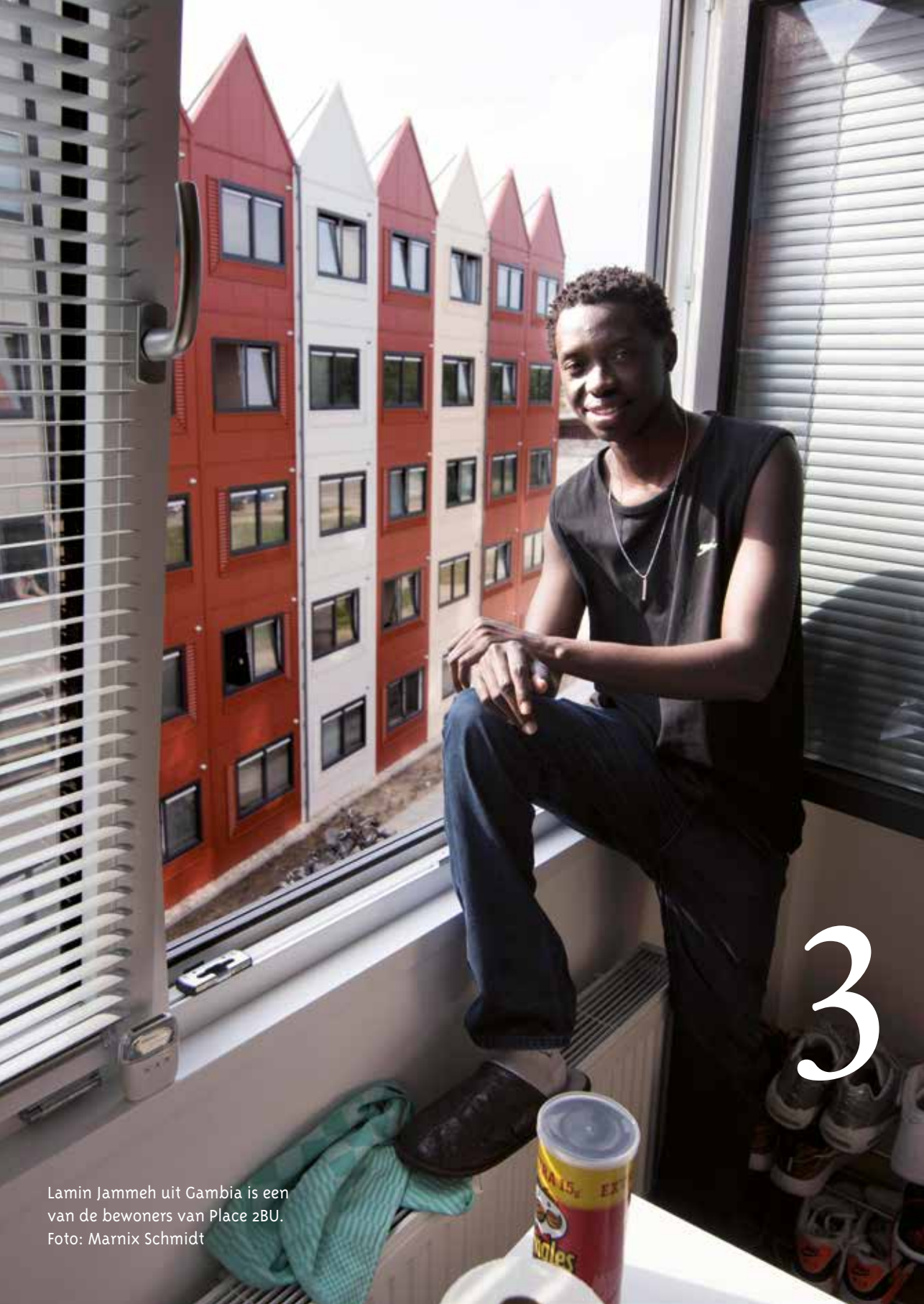
Op de woningmarkt lijkt de crisis allang vergeten. Vooral in de grote steden lijkt wonen voor steeds minder mensen weggelegd. Exemplarisch daarvoor is het opgeleverde Pontsteigergebouw aan de Houthavens, waarin 66 koop- en 252 huurappartementen zijn gerealiseerd. De prijzen voor de huurwoningen, variërend van 60 tot 150 m², beginnen bij 1500 euro per maand — een indicatief bedrag, volgens de website van Pontsteiger. Voor een koopwoning betalen eigenaren 850.000 (100 m²) tot 2 miljoen euro voor een samengevoegd appartement van 250 m². De hoofdprijs is voor horecatycoon Won Yip, die naar verluidt 16 miljoen neertelde voor het penthouse: 1440 m².

Tiny Houses, door heel het land

Tegenover de hang naar megalomaan wonen, staat de opkomst van huizen met een minimale omvang. Van een Bouwexpo *Tiny Housing* tot een heuse *Tiny Houses* beweging: de interesse in deze experimentele woonvorm groeit. Volgens de stichting Tiny House Nederland ontdek je door het leven in een Tiny House wat je echt nodig hebt, wat je echt gelukkig maakt, en stimuleert het je bewuster om te gaan met je verbruik. In ruil daarvoor krijg je 'tijd, meer geld, meer vrijheid, en een goed gevoel'. De definitie van een Tiny House: het is gebouwd met als doel te functioneren als primaire woning, het maximaal woonoppervlak (inclusief verdiepingen/lofts) is 50 m², en het is grondgebonden.

Place2BU, Leidsche Rijn, Utrecht

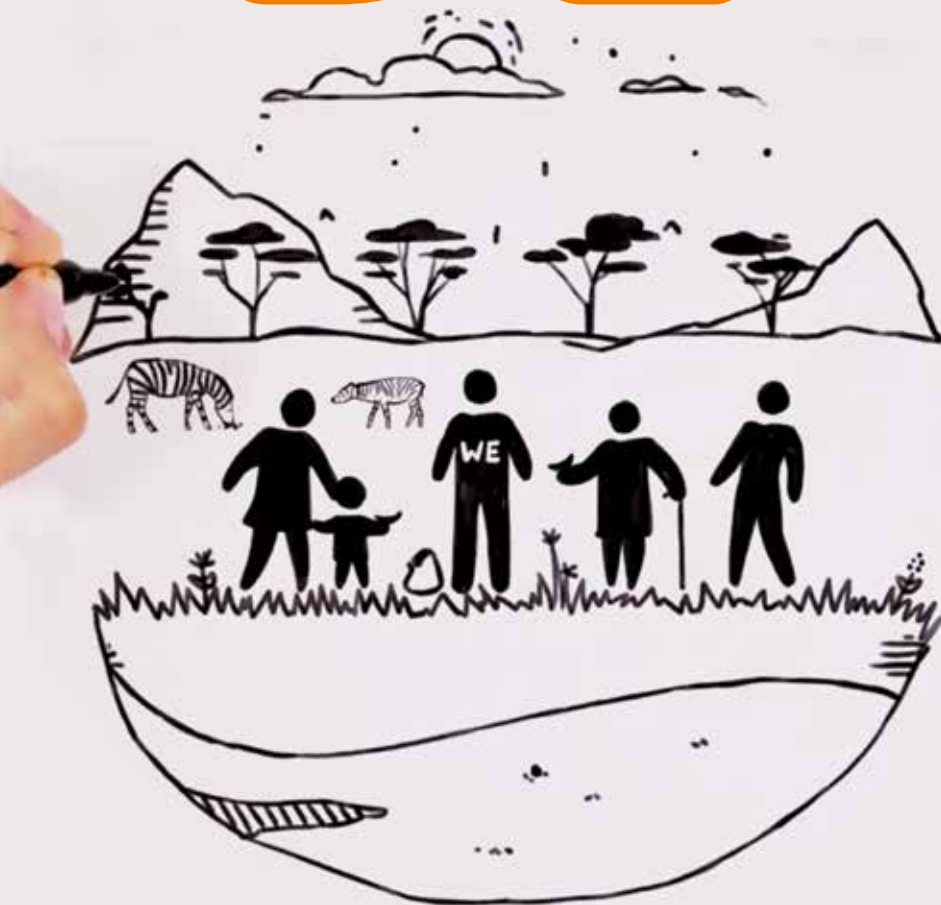
Longeren tussen de 23 en 27 jaar, statushouders en mensen uit de maatschappelijke opvang wonen naast elkaar in het project Place2BU van de Utrechtse woningcorporaties Mitros en Portaal. Mensen die allemaal op een 'schakelmoment' in hun leven staan — de studie net afgerond, wachtend op een Nederlands paspoort, of werkend aan een nieuwe toekomst. Wonen in Place2BU is altijd tijdelijk en nooit vrijblijvend: bewoners moeten bereid zijn hun burens te helpen, te investeren in sociale contacten en samen een gemeenschap te vormen. Na enkele incidenten met voornamelijk bezoekers zijn er bij wijze van beveiliging camera's opgehangen. Meldingen van overlast zijn er sindsdien nauwelijks, aldus Mitros. Voor een van de 490 zelfstandige studio's van 21 m² betalen bewoners 561 euro inclusief servicekosten.

Lamin Jammeh uit Gambia is een van de bewoners van Place 2BU.
Foto: Marnix Schmidt

DE D

Animatie-beelden:
Jonny Lawrence (links en rechts)
Ainslie Henderson (boven)

Het beeld is speels, de intenties zijn heel serieus. Met een economisch model in de vorm van een donut biedt de Britse econoom Kate Raworth een antwoord op de uitdagingen van de 21ste eeuw. Economie bedrijven volgens het donutmodel zorgt er aldus Raworth voor dat het niemand ontbreekt aan essentiële zaken in het leven, van voedsel en onderdak tot gezondheidszorg en vrijheid van meningsuiting, zonder dat we de planeet overvragen.

Het ronde economische model inspireerde niet alleen Kate Raworth als auteur, maar leidde ook tot een serie animaties die de oplossingen van de donut helder en aantrekkelijk in beeld brengen. Op deze pagina's enkele beelden uit deze animaties als opwarmertje voor het interview met Kate Raworth op pagina 33.

DONUT

Raworth is econoom én activist. Haar basisideeën verbeeldt ze op aansprekende wijze

Animatie-beelden: Tom Lee

kwam een klein groepje economen bij elkaar om het verhaal van de globale economie te herschrijven

De markt

dus open de grenzen

Met zo'n deelnemerslijst was de triomf

Ons werd ook verteld dat het financiële stelsel onfeilbaar is

Het is tijd om dit gedateerde scrip

in zeven korte animatiefilmpjes op ► www.kateraworth.com/animations

is efficient

De overheid is incompetent

mf van de markt bijna onafwendbaar

en heeft het tot een sociale en ecologische crisis geleid.

ot naar de vuilnisbak te verwijzen.

Hoe zou dat verhaal beginnen?

Kate Raworth:

‘Waar halen mensen het idee vandaan dat eindeloze groei mogelijk is?’

Een betere economie begint bij ons allemaal: van grote bedrijven tot lokale initiatieven, van landelijke politiek tot lokale *commons*, stelt Oxford-econoom Kate Raworth. Aan de hand van haar inmiddels wereldberoemde donutmodel pleit ze voor een nieuwe manier van denken over groei: niet als doel op zich, maar als iets dat gebonden is aan de planetaire en welvaartsgrenzen. Voor dat nieuwe systeem is iedereen verantwoordelijk. “Al zullen degenen die profiteren van het huidige systeem zich in eerste instantie natuurlijk verzetten.”

Door Suzanne van den Eynden

Het motto van de Britse Oxford-econoom Kate Raworth: “Wees geen optimist als je daardoor achterover gaat leunen, wees geen pessimist als je daardoor opgeeft, maar wees een activist en vraag je af wat jij kunt veranderen.” Raworth vindt er geen doekjes om: dat laatste is op haar van toepassing. Als activistische econoom ijvert ze voor een grondige herziening van het economisch denken en doen zoals zij en tienduizenden economiestudenten met haar dit leerden (en nog steeds leren) aan de universiteit. Raworth bepleit een circulair economisch model dat niet draait om groei, maar om het respecteren van de planetaire grenzen en het realiseren van een welzijnsniveau waar niemand onder mag vallen. Oftewel: een economie die een veilige en rechtvaardige ruimte biedt voor ieder mens. Waar groei mag, maar zeker geen heilig ‘moeten’ is.

Raworth visualiseerde haar theorie in de inmiddels beroemde donut, een simpel rondje met een gat erin dat de ruimte weergeeft waarbinnen de mens economie mag bedrijven. Met deze ‘donut’ trekt Raworth wereldwijd volle zalen en maakt ze vrienden en vijanden onder mede-economen. Zo ook in Nederland, waar ze in januari een week vertoefde en interview na interview, lezing na lezing gaf. In het Amsterdamse Ambassadehotel

“Natuurlijk gebeurt die omslag in het denken niet van de ene op de andere dag. Daar gaat nog minstens een crisis overheen.”

mocht ook de Helling spreken met de energieke, zeer eloquente Britse, die haar voorliefde voor metaforen en beelden voortdurend zal illustreren.

De bonussen stijgen weer, net als de huizenprijzen. Van de crisis lijken we weinig te hebben geleerd. Veel van uw ideeën zijn bovendien in het verleden ook al geopperd, maar hebben het nooit kunnen winnen van onze natuurlijke voorliefde voor groei en korte termijn beloningen. Waarom zou de donut nu wél voet aan de grond krijgen, denkt u?

“Het is helemaal waar dat mijn ideeën niet nieuw zijn. Een van mijn favoriete uitspraken is van de Franse schrijver André Gide: alles is al een keer gezegd, maar omdat niemand luistert, moeten we het steeds herhalen.

Bij het uitbreken van de financiële crisis in 2008 stonden economen met de rug tegen de muur: dat wat er gebeurde, was niet door hun modellen voorspeld, terwijl die modellen wel zeer grote invloed hadden en nog steeds hebben op de politiek. Inderdaad heeft dit tot nu toe niet tot minder invloed van de bestaande macro-economische modellen geleid – nog niet.

Door de crisis worden die modellen wel vaker ter discussie gesteld, onder meer in protesten van studenten. En wat ik als acti-

vist probeer te doen, is het schep-
pen van een nieuwe manier van
economisch denken op basis van
een nieuw model, de donut. We
onderschatten namelijk massaal
hoeveel invloed beelden hebben
op onze manier van denken. In
2010 – ik was net terug van een jaar
zwangerschapsverlof – kreeg ik het
planetary boundaries diagram onder
ogen (ontworpen door een groep
aard- en milieuwetenschappers die
een veilige handelingsruimte voor
de mensheid wilden definiëren –
SvdE). Ik wist onmiddellijk dat ik
keek naar iets nieuws, iets groots,
en voelde de adrenaline door mijn
lichaam stromen. Het model was
cirkelvormig, wat voor mij een para-
digmaverandering betekende. En ik
dacht: wat nu als we dit cirkelvor-
mige model zouden gebruiken in
de economie? Ik heb er het sociaal-
maatschappelijke aspect aan toege-
voegd, en zo is de donut ontstaan.
In dit model staat niet langer groei
centraal, maar balans. Voor mij is dit
volkomen logisch. Als mensen heb-
ben we balans nodig om gezond te
blijven: balans in wat we eten, hoe-
veel we bewegen. Voor onze pla-
neet en de verdeling van welvaart
geldt precies hetzelfde.

En waarom dit model nu wel
voor verandering zou zorgen?”

Raworth pauzeert even. Dan,
bedachtzaam: “Natuurlijk gebeurt
die omslag in het denken niet van

de ene op de andere dag. Daar gaat
nog minstens een crisis overheen.
Maar dit model helpt om op een
andere manier te denken over
economie, vanuit het besef dat we
met de traditionele groeicurve op
lange termijn echt een probleem
krijgen. Tijdens lezingen merk ik dat
het circulaire model iets losmaakt,
net zoals het destijds bij mij deed.
Ik wil beginnen op de economie-
faculteiten, waar de leiders van de
toekomst worden opgeleid. Recent
onderzoek onder Nederlandse
bachelorstudenten economie laat
zien dat 75% van de vakken waar
ze studiepunten voor krijgen, over
neoklassieke economie gaat. Mijn
kritiek betreft dus vooral wat eco-
nomen onderwijzen, de modellen
die studenten als uitgangspunt voor
hun denken meekrijgen, en niet wat
ze doen, zoals mij vaak wordt ver-
weten.”

*U beschrijft enerzijds veel dat mis-
gaat door toedoen van het huidige
economische bestel, anderzijds posi-
tieve voorbeelden van ‘donut-proof’
initiatieven. Wat is uw uitgangspunt:
moeten we van heel ver komen en is
uw boek daar een eerste aanzet toe, of
borduur u voort op positieve ontwik-
kelingen die al zichtbaar zijn?*

“Dat laatste. Die nieuwe eco-
nomie is al in opkomst, die heb ik
zeker niet uitgevonden, en mijn
boek is een poging om deze van

een theoretisch kader te voorzien. Ik schets een nieuwe horizon die we met de juiste keuzes kunnen bereiken.

Ken je het model van de drie horizonten voor verandering? Hier, ik teken het voor je. De y-as geeft aan hoe dominant een idee is, de x-as is de tijd. De eerste horizon is wat ik *business as usual* noem, hoe we nu opereren: de huidige op winst gerichte, verziekende economie die verdeeldheid zaait. Deze is nu zeer dominant, en moet afgezwakt worden.

De derde horizon is waar we naar toe zouden moeten willen, onze ambitie. Dit is de vernieuwende, circulaire economie, het donutmodel. Deze lijn is nu verre van dominant, maar moet uiteindelijk de eerste lijn overstijgen.

De tweede horizon gaat over de innovaties die nodig zijn om die ambitie te realiseren. Met nieuwe ontwikkelingen, zoals digitale platforms, kun je twee kanten op. Volg je de lijn van *business as usual*, dan krijg je organisaties als Uber, die geleid worden volgens kapitalistische principes: gericht op winst, zo laag mogelijke lonen, etcetera. Een alternatief is Ride Austin, uit de gelijknamige stad in Texas. Het doet hetzelfde als Uber, maar is bijvoorbeeld coöperatief bezit. Dit soort innovaties, die dus al in gang zijn, brengt ons een stap dicht bij de

derde horizon.

Mijn favoriete feedback krijg ik van mensen die al actief zijn op het gebied van die nieuwe economie, die zeggen: jouw boek geeft een theoretische context aan wat ik doe.”

Wie is uiteindelijk verantwoordelijk voor het realiseren van de donut? Kleinschalige, lokale initiatieven, grote bedrijven of de politiek?

“Iedereen binnen het economisch systeem is verantwoordelijk. Stel je een botsautobaan voor op de kermis, waar altijd een moment komt waarop alle botsautootjes vast komen te zitten in dezelfde hoek. Niemand kan meer voor- of achteruit. En plotseling komen alle autootjes weer in beweging, zonder dat je precies weet waardoor. Zo gaat het ook met de donut. Iedereen is nodig, en je weet niet welke factor als eerste voor een doorbraak gaat zorgen. Ik acht het alleen niet waarschijnlijk dat politici een leidende rol gaan spelen. Dat kunnen we van hen niet verwachten. Ze staan voortdurend onder druk van coalitiegenoten of de oppositie, en van de media. Wanneer zij dingen zeggen die heel ver afwijken van het heersende narratief, komt dat al snel op kritiek en stemmenverlies te staan. Het kan trouwens wél hoor. In Zweden moeten alle regeringsinstellingen nu aantonen

dat hun beleid bijdraagt aan 0% CO₂ uitstoot. In Wales heeft de regering zich gecommitteerd om haar beleid te toetsen aan het welzijn van toekomstige generaties.”

Om bij de botsauto's te blijven: in de praktijk zijn er sterkere chauffeurs met veel macht en invloed. Als die geen brood zien in de donut, laten ze zich toch niet zomaar opzij drukken door kleine autootjes die er wel mee aan de slag willen?

“Natuurlijk zullen de leidende krachten die profiteren van het huidige economische model zich verzetten. Er zal onherroepelijk een strijd komen over de toekomst die we willen. De uitdaging is dus om het verhaal van de donut op zo'n manier te vertellen dat mensen overtuigd raken dat het ons voorspoed zal brengen. Dat we binnen de donut óók zaken kunnen doen en kunnen groeien, alleen niet tegen elke prijs. Het helpt daarbij natuurlijk erg om de nationale politiek geïnteresseerd te krijgen. Hoe ik het voor me zie: lokale initiatieven en veranderingen bij grote bedrijven zorgen voor een kritische massa waardoor welwillende politici zich gesteund voelen, wat grond biedt voor beleidsverandering.”

Voor GroenLinks-politici is uw gedachtegoed niet vreemd. Hoe kan deze partij, die nu in de oppositie zit,

“Groeï is goed, ik ben niet tegen groei,
maar niets kan eindeloos groeien.”

bijdragen aan de donut?

“Politici doen er goed aan te beginnen bij hun taalgebruik. Vertaal de kernideeën van de donut-economie in begrijpelijke taal waar mensen zich in kunnen herkennen, en probeer zo mensen voor het gedachtegoed te winnen. Het concept van regeneratieve economie is in gewone mensentaal: we hebben een economie nodig die samen met én binnen in onze natuurlijke leef-omgeving werkt, dus die rekening houdt met het klimaat. Als het gaat om distributieve economie: hoe kunnen we ervoor zorgen dat de waarde die we creëren met zoveel mogelijk mensen kan worden gedeeld? Dat klinkt veel mensen niet vreemd in de oren.

Overweeg ook om niet langer over economische groei te spreken, maar over economische bloei.

‘Groeï’ is synoniem geworden voor vooruitgang. Maar in natuurlijke systemen is ongelimiteerde groei juist vaak heel gevaarlijk. Als er iets in het lichaam plotseling begint te groeien, is dat reden voor grote zorg. Maar als ik zeg dat mijn dochter tot bloei komt, betekent dat niet dat ze een paar centimeter is gegroeid, maar dat ze zich ontwikkelt, het fijn heeft, nieuwe dingen leert, in balans is. Het klinkt als iets heel kleins, maar woorden – en met name de metaforen die ze in zich dragen – kunnen, net als beelden,

onze denkwijzen fundamenteel veranderen. Dus: verander eerst je taalgebruik, en zoek dan naar voorbeelden die illustreren wat je bedoelt. Bijvoorbeeld: ondernemers niet belasten voor het inhuren van mensen, maar voor het gebruiken van grondstoffen. Met taal en voorbeelden verander je de norm, en daarmee schep je de voorwaarden voor gedragsverandering.”

U beschrijft vijf manieren waarop grote ondernemingen op uw ideeën kunnen reageren, van totale afwijzing tot volledige overname. Veel bedrijven bevinden zich ergens in het midden: ze leveren een aandeel (hun ‘fair share’) en laten het daarbij – met het risico dat ze beleidsmakers zand in de ogen strooien. Hoe kunnen politici die meer willen, zich tegenover deze bedrijven verhouden?

“Het is inderdaad belangrijk om uit te vinden of ze een groter plan hebben voor de toekomst, of dat ze een paar duurzame maatregelen nemen om van het gezeur af te zijn. Dus: in gesprek gaan met die bedrijven en achterhalen of zij voorwaarden hebben geschapen om verder te komen. Tijdens conferenties heb ik een paar keer een sessie ‘bedrijfs-psychotherapie’ gegeven. De kern, net als bij gewone psychotherapie: bedrijven inzicht geven in hun eigen rol en verantwoordelijkheid, dus duidelijk maken wat zij zelf kunnen

doen. Marjorie Kelly beschrijft in haar boek *Owning your future* vijf onderdelen die het dna van een bedrijf bepalen. Wil een bedrijf veranderen, dan is op al die onderdelen verandering nodig: doelstellingen, management, omgang met netwerken, eigendom en financieringsstromen. Een bedrijf dat zijn doel verandert, bijvoorbeeld om bij te dragen aan een gezonde gemeenschap, maar de andere onderdelen niet aanpast, kan dat doel nooit realiseren. Neem Unilever, dat vorig jaar bijna ten prooi viel aan een vijandige overname. Het bedrijf had geprobeerd zichzelf nieuwe, duurzame doelen te stellen, maar had niets veranderd aan de eigendomsstructuur en de wijze

economie de donut

van financiering, waardoor aandeelhouders die zoveel mogelijk winst uit het bedrijf wilden persen, bijna hun gang konden gaan.”

Als maatregel om ongelijkheid tegen te gaan, noemt u een eerlijkere verdeling van kapitaal, zoals grond in de vorm van commons. Wat kunnen lokale politici doen om succesvolle commons in hun gemeente te bevorderen?

“Eerst: dit is dus een zeer belangrijke vraag, maar geen enkele eerstejaars economiestudent krijgt deze vandaag de dag voorgelegd. Dat is precies wat er moet veranderen.

Elinor Ostrom (die de Nobelprijs voor Economie won met haar

onderzoek naar commons, SvdE) stelt een paar voorwaarden aan succesvolle commons: er moet een bepaalde mate van verbondenheid zijn binnen een gemeenschap, de gemeenschap moet eigen regels kunnen stellen, het moet duidelijk zijn wie lid is, en er moeten consequenties verbonden zijn aan het breken van de regels. Dit is bij uitstek iets waar gemeenten op lokaal niveau mee kunnen beginnen. Het start bij de vraag naar de sociale basisvoorwaarden voor iedere inwoner, en het besef dat een economie meer is dan de markt alleen. Het is een huishouden, een gemeenschap. Hoe kunnen we vervolgens een stad inrichten zodat dat huishouden tot bloei kan komen en er ruimte ontstaat voor gemeenschappelijk bezit? Een andere belangrijke voorwaarde die Ostrom stelt, is dat mensen elkaar fysiek moeten kunnen ontmoeten. Publieke ruimte dus, speeltuinen, parken, een markthal waar mensen samenkomen. Zonder ontmoeting kan er geen common bloeien. De nieuwe economie heeft dus ook enorme gevolgen voor stedelijke ontwikkeling.” Raworth’s stem gaat een octaaf omhoog. “Dit soort experimenten is zo opwindend: een transitie naar commons in steden, hoe fascinerend is dat! Toen ik de universiteit verliet, geneerde ik me enorm om te vertellen dat ik econoom was, omdat ik een hekel had aan de mentaliteit die mij was onderwezen. Deze nieuwe mentaliteit verandert zoveel.”

De Amsterdamse wethouder Financiën, een D66’er, schreef laatst in een column dat liberale democratie, met alle voordelen die deze ons brengt, nu eenmaal afhankelijk is van economische groei. Wat zou u hem willen zeggen?

Stilte. Dan: “Deze wethouder heeft ergens natuurlijk gelijk: onze democratie is afhankelijk van groei, omdat we momenteel een economie hebben die zodanig in elkaar zit dat hij groei verwacht, eist en ervan afhankelijk is. Logisch dat we groei dan nodig hebben. Anders belanden we zo weer in een crisis.

Maar die groei kan niet oneindig doorgaan binnen de planetaire grenzen waar we aan gebonden zijn. De vraag moet dus een andere zijn, namelijk: hoe kunnen we een economie creëren die bloeit, in plaats van groeit, en die over honderden jaren ook nog meegaat. Kijk eens naar de natuur, die al vier miljard jaar bloeit. Als we als mensheid op aarde willen blijven, dan is de natuur een aardig model om van te leren. Groei is goed, ik ben niet tegen groei, maar niets kan eindeloos groeien. Dat is onmogelijk. Waar halen we het idee vandaan dat wij als mensen daarvan af kunnen wijken?”

/

Donuteconomie. In zeven stappen naar een economie voor de 21ste eeuw, € 24,99, Uitgeverij Nieuw Amsterdam

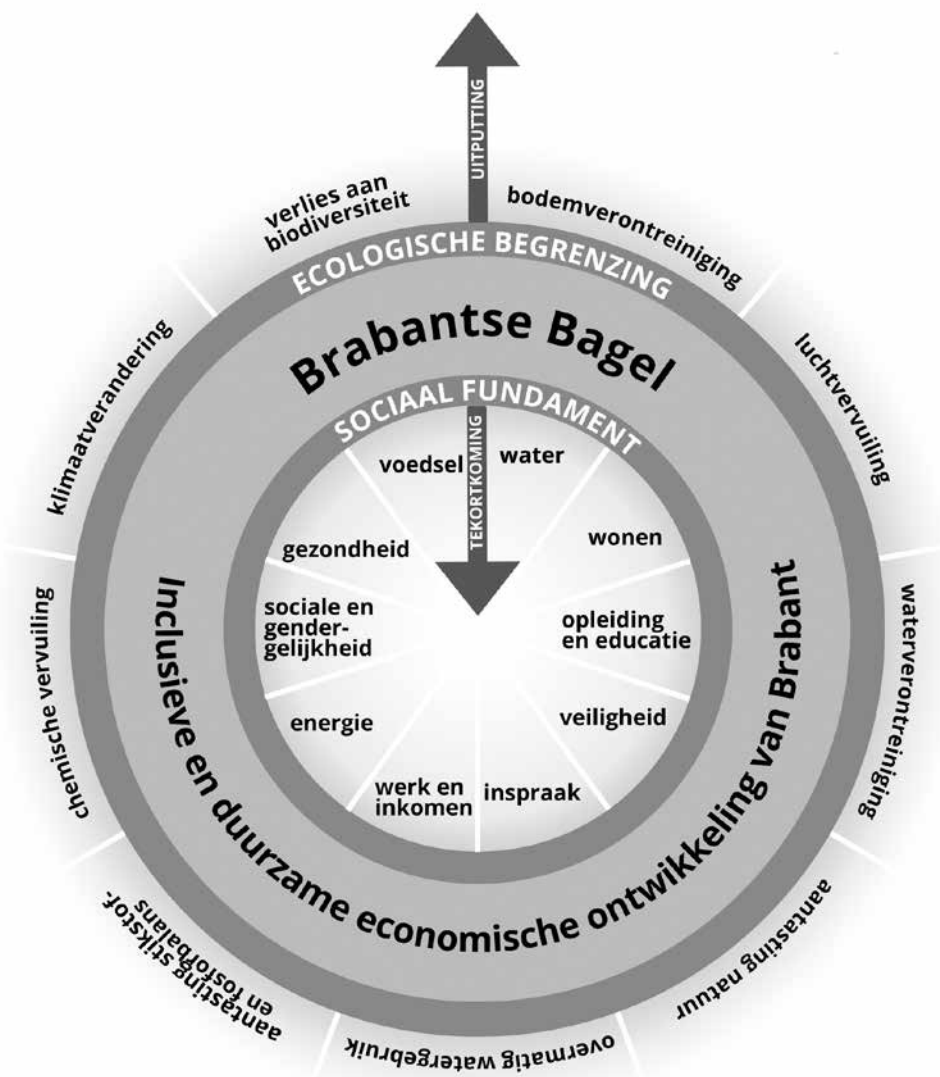

Brabantse

Alles leuk en wel met de donuteconomie, maar hoe pas je dit idee toe in de praktijk? Raworth nodigt uit om dit gewoon te gaan doen, ieder vanuit eigen kracht en visie. GroenLinks Brabant doopte de donut daarop om tot een Brabantse Bagel – die nog niet iedereen blijkt te lusten.

Door Hagar Roijackers, Patricia Brunklaus, Sjo Smeets en Arno Uijlenhoet

Met verhitte koppen stonden de Tilburgse economen op een woensdagavond in januari achter het spreekgestoelte. Na een lange lezing van Raworth voor een enthousiaste zaal mochten ze eindelijk reageren. De rollen waren omgedraaid: de mannelijke economen in pak waren niet de *keynote speaker*, de ecologisch en sociaal gedreven vrouw was niet de commentator. Die wetenschappelijke confrontatie leek de politieke arena wel: de weerstand van de gevestigde macht tegen radicale ideeën bleek groot.

Bagel

de donuteconomie als leidraad voor beleid

Het verhaal van Raworth is dan ook zoveel meer dan een economisch model. Zoals een aanwezige onderzoeker van de Radboud Universiteit opmerkte bij de lezing: 'Wat Raworth interessant maakt, is dat ze het potentieel van ieder mens wil openbreken en niet 'slechts' het klimaat wil redden.' Dat past ook bij GroenLinks onder Jesse Klaver. We willen een partij zijn voor iedereen, een brede beweging.

Dan moet het je nog wel gegund worden door de zittende macht, zo blijkt. Bij de begrotingsbehandeling 2018 in de Provinciale Staten van Noord-Brabant bracht onze fractie een eigen versie van het donutmodel als visie in: de Brabantse Bagel. In onze provincie gaat het niet om klein bier. De provinciale jaarbegroting omvat mede dankzij de verkoop van energiebedrijf Essent een balanstotaal van ruim 4,4 miljard euro, waarvan een miljard is gereserveerd voor investeringen in economie en samenleving. Het maakt nogal wat uit of deze gelden gaan naar snelwegen of bussen, naar grootindustrie of zonneparken, naar prestigeprojecten of kunstenaars, naar bioboeren of mestfabrieken. In de afwegingen hierbij kun je kijken naar de prioriteiten voor de gevestigde economische spelers in de provincie, laten we dit het VVD-model noemen (dat in Brabant steun krijgt van coalitiepartners PvdA, D66 en SP). Of je kijkt wat het beste is voor de Brabanders zelf, nu en in de toekomst. Niet af te meten aan het bruto regionaal product, maar aan de scores in de bagel. Wat doet ons provinciale beleid voor veiligheid en gezondheid van de Brabanders, voor wonen en werk, voor energie en voedsel, voor inspraak en gelijkheid? En andersom: blijven we binnen de grenzen van de aarde als we kijken naar hoeveel CO₂ we uitstoten, de kwaliteit van ons leefmilieu en onze biodiversiteit? Die laatste indicatoren staan flink in het rood, dus valt

het te rechtvaardigen om daar de nodige begrotingsruimte voor vrij te maken om verdere uitputting te voorkomen en Brabant met een gerust hart te kunnen doorgeven aan de volgende generaties.

Uitleg naar de praktijk

Als GroenLinkser zou je denken: een fair verhaal, waar we zo de meerderheid voor zouden moeten krijgen. De gedeputeerde Financiën commenteerde ons dan ook met de visie. Maar, en daar komt de maar, hij had 'moeite met onze uitleg naar de praktijk'. En daar komt dan toch de politieke aap uit de mouw: als je Raworths ideeën echt gaat toepassen, voer je radicaal beleid. Dan moet je flink aan de noodrem trekken ten aanzien van vervuiling, emissies en verspilling. Dan zet je radicaal in op de energietransitie en het sluiten van kringlopen. Ook groene denkers als Marjan Minnesma, Jan Rotmans – die voor GroenLinks Brabant en Limburg recent de kosten van onze energietransitie berekende: tientallen miljarden euro's per regio – en onze eigen Brabantse econoom Jan Juffermans zullen direct instemmen.

De invloedrijke econoom Lans Bovenberg, tevens CDA-ideoloog, reageerde in Tilburg op het verhaal van Raworth. Hij betoogde dat de economische wetenschap zich enorm heeft ontwikkeld en wees daarbij op de snelle ontwikkeling van de empirische en gedragskundige tak van zijn vakgebied. Ook is hij van mening dat er in de afgelopen eeuwen wel degelijk grote maatschappelijk vooruitgang is geboekt, zoals het terugdringen van mondiale armoede en ongeletterdheid. Raworth is de eerste om toe te geven dat elk model, ook het hare, gebreken kent en per definitie incompleet is. Voor de Brabanders in de zaal was het ironisch om Bovenberg te horen betogen dat de donut vol

suikers omgevormd zou moeten worden tot een voedzame bagel. Welkom bij GroenLinks.

Aangetast

De donut, of bagel, kan niet zomaar leidraad voor beleid worden. De zittende macht voelt zich ernstig aangetast en bedreigd op het moment dat je de bestaande modellen en theorieën terzijde schuift en er je eigen model en theorie overtuigend tegenover zet. Het is bovendien niet erg gebruikelijk. De economische wetenschap is niet gek; al veel langer wordt de sociale en ecologische dynamiek van onze wereld meegenomen in de modellen en theorievorming. Ook in het economische beleid. Interessante voorbeelden zijn de nieuwe modellen van de grote Nederlandse banken, zeker voor het mesoniveau van de regio's. ING Economisch Bureau laat de Nederlandse provincies sinds kort 'scoren' op klimaat en de Rabobank komt met een Brede Welvaartsindicator. De eerste Welvaartsindicator voor provincies is door de Rabobank aangeboden aan Provinciale Staten en uitgereikt aan GroenLinks Brabant, omdat wij daarover in 2017 een motie indienden. ING Economisch Bureau heeft inmiddels erkend tegenover GroenLinks Brabant dat er in een volgende klimaatkaart meer indicatoren voor milieu moeten worden meegenomen, omdat ze toch wel een grote broek aantrokken door in een persverklaring de 'schoonste provincies' aan te wijzen zonder bijvoorbeeld transport, veehouderij en waterkwaliteit in hun berekeningen mee te nemen. Bij de welvaartsindicator van de Rabobank missen we ook nog het verlies aan biodiversiteit en landschap. De CO₂-uitstoot werd slim verzwegen door de Rabobank, die blijkbaar niet écht naar de klimaateffecten wil kijken... Ook de groeiende maatschappelijke tweedeling op de woning- en arbeidsmarkt en de

toenemende ondermijnende criminaliteit werden niet genoemd. Stuk voor stuk zaken die GroenLinks Brabant bij de begrotingsbehandeling 2018 wel heeft kunnen benoemen aan de hand van het model van Raworth. Voor moties die we vervolgens indienden om het donutmodel in de praktijk te brengen, kregen we alleen een meerderheid als er relatief weinig geld mee was gemoeid: zoals het actief ondersteunen van lhbt-rechten, Brabant regenboogprovincie, en meer onderzoek naar luchtkwaliteit, risico's digitalisering en aardgasvrije wijken. Waar we echt vroegen om geld (fietsbeleid, openbaar vervoer) of een transitie (energie, sociaal ondernemerschap) bleven de deuren nog gesloten. Op dit moment althans; we kregen verrassend veel bijval en waardering voor de ideeën. Reken dus maar dat we de bagel in ons volgende verkiezingsprogramma laten landen.

Navel van de wereld

De kracht van het donutmodel is de eenvoud: het plaatst de mensen in de navel van de wereld en de aarde als beschermende laag eromheen. De economie kan nooit groter zijn dan mens en aarde. Voor economen die zichzelf lang als navel van de wereld beschouwden, is dat wel even wennen. De CPB-isering en WHO-isering heeft hard toegeslagen in de afgelopen decennia; handelsliberalisme is de dominante beleidslijn geweest. Raworth komt precies op het juiste moment met haar donut. Haar volgende boek gaat over de toepassing van haar ideeën. We reserveren alvast een paar bladzijden voor Noord-Brabant.

/

'De politiek laat het afweten'

Kate Raworth heeft een punt met haar kritiek op economen. Maar om de economie daadwerkelijk binnen de donut te krijgen, is verandering vanuit de politiek minstens zo hard nodig, stelt emeritus hoogleraar milieueconomie Aart de Zeeuw.

Door Aart de Zeeuw

Kate Raworth maakt nu furore met haar boek *Donuteconomie*. Iedereen kent de cirkelvormige lekkernij met een gat in het midden. Voor Raworth staat de buitenste cirkel symbool voor de bovengrens aan de economie die door het natuurlijk milieu wordt opgelegd, en staat de binnenste cirkel symbool voor de armoedegrens waar we niet onder moeten zakken. Mooie symboliek, en dat is ook de kracht van haar boek. Ze schrijft zelf dat tekeningen vaak meer zeggen dan woorden en formules. Dat is waar, maar de vraag is of we de economie zo kunnen organiseren dat de grenzen van de donut gerespecteerd worden.

Hebben we iets aan economen?

Als je het boek van Kate Raworth leest, denk je van niet. In feite is haar boek één grote aanklacht tegen economie en economen. Dat is deels te begrijpen, omdat inderdaad veel economen nog niet verder komen dan simplistische modellen over productie, consumptie, markten en ongebreidelde groei, maar het is onjuist om dit etiket te plakken op economie en economen in het algemeen. Er zijn ook veel economen die kritiek hebben op de oude economie en werken aan uitbreidingen en antwoorden op de grote vragen van vandaag. Raworth kiest ervoor een karikatuur te maken van oude economische opvattingen, die karikatuur onderuit te halen met argumenten die ze veelal aan economen ontleent, en vervolgens economen de rug toe te keren. Dat lijkt mij niet productief. Veel economen reageren furieus, en zo komen we niet verder. We zullen economen nodig hebben om de economie van de toekomst vorm te geven.

Hebben we iets aan economische wetenschap?

Er zijn twee stromingen ten aanzien van deze

vraag. De ene stroming is zo teleurgesteld in de late reactie van de economische wetenschap op milieuproblemen dat ze economie opgegeven heeft. De Amerikaanse ecologisch-econoom Herman Daly is de grondlegger van deze stroming, waar Kate Raworth ook toe lijkt te behoren. Deze stroming blijft echter steken in kritiek op *main-stream economics* en heeft nog geen alternatieven ontwikkeld.

De andere stroming deelt in feite de kritiek maar kiest voor uitbreidingen en aanpassingen van bestaande economie.

Economische wetenschappers zijn al lang bezig met de kernvragen die aan de donut ten grondslag liggen. Jan Tinbergen, met Ragnar Frisch winnaar van de eerste Nobelprijs voor de Economie, schreef al meer dan vijftig jaar geleden dat er drie echte problemen in de wereld zijn: armoede, milieu en oorlog. Hij noemde dus nog een derde probleem, zo kenmerkend voor de generatie economen van na de Tweede Wereldoorlog: als we er niet in slagen om een stabiele economie te ontwikkelen, krijgen we weer oorlog en zijn we nog verder van huis. Het opheffen van armoede is al lang het aandachtsgebied van de economie, het respecteren van het milieu is daar de laatste paar decennia bij gekomen. Zijn de problemen opgelost? Verre van dat. Raworth heeft dus wel een punt. Haar kritiek is dat economen vaak rijkelijk laat zijn met het echt werk maken van deze grote problemen. Het economieonderwijs in de eerste fase verandert ook te langzaam, waardoor mensen met alleen inleidende vakken simplistisch blijven opereren. Er is echter nog een ander probleem: de politiek wil er nog niet aan en blijft steken in simplistisch beleid.

De politiek is het grootste probleem

We gebruiken nog steeds het bruto nationaal product als indicator voor welvaart. Mark Rutte zegt nu dat de crisis achter ons ligt, want het bnp groeit weer. Nauwelijks een woord over de klimaatcrisis en de sociale crisis in de wereld, over vervuiling en ongelijkheid. De Franse regering van Nicolas Sarkozy heeft een tijd geleden aan een groep economen onder voorzitterschap van Joseph Stiglitz gevraagd om alternatieven voor het bnp als welvaartindicator te ontwikkelen. Het interessante rapport met de vele suggesties voor duurzame alternatieven is bijna overal in de la verdwenen.

Jan Tinbergen stelde ooit dat het voldoende was als de hogere inkomens vijf keer hoger waren dan de lagere inkomens. Dat was genoeg om prikkels te houden in de economie, en zou zorgen voor sociale stabiliteit. In de jaren zeventig van de vorige eeuw was dit de richtsnoer voor de politiek in Nederland, maar die richtsnoer is nu helemaal weg.

In Parijs is afgesproken om de temperatuurstijging op aarde te beperken tot twee graden Celsius, wat betekent dat er een grens is aan de uitstoot van broeikasgassen. De Canadese econoom John Dales heeft in zijn proefschrift in 1968 het idee van verhandelbare emissierechten gelanceerd, wat door de Europese Unie daadwerkelijk in de praktijk is gebracht. Op die manier kun je een bovengrens stellen aan de uitstoot, terwijl het op de markt verhandelen van deze rechten tot de laagste aanpassingskosten leidt. De politiek wil echter de toegestane grens van de emissies niet verlagen tot een niveau dat consistent is met de afspraken in Parijs. De Europese Commissie heeft dit wel voorgesteld, maar het Europees Parlement heeft het verworpen. Interessant is dat D66 als onderdeel van de liberale fractie tegenstemde, terwijl D66 in Neder-

land ervoor pleit om met belastinggeld rechten op te kopen en niet te gebruiken. Een gruwel voor economen: gewoon het plafond verlagen en belastinggeld ergens anders voor gebruiken is veel beter.

Hoe verder?

Kate Raworth pleit voor een andere economie maar het is niet duidelijk hoe deze er precies uit moet zien. Een centraal geleide volkshuishouding met de goede mensen aan het roer zou de economie de donut in kunnen sturen maar heeft de geschiedenis niet aan haar kant staan. In ieder geval moet een aantal simplistische economische gedachten op de helling. Groei is goed tegen armoede, maar vaak niet voor milieu. Het moet over welvaart gaan, voor iedereen, nu en in de toekomst, en niet alleen maar over meer consumeren en produceren. Er moet een duurzame balans komen met de natuurlijke omgeving.

Ik vond het interessant om te ervaren dat grote bedrijven in duurzaamheid geïnteresseerd zijn. Toen ik er een CEO van een groot bedrijf ooit naar vroeg, zei hij: "Dat is toch logisch, een groot bedrijf is niet primair in winst geïnteresseerd maar in continuïteit: wij willen over vijftig jaar ook nog kunnen opereren". Duurzaamheid is dan gewoon eigenbelang, maar op de lange termijn. Politiek is nog altijd meer korte termijn. Bedrijven opereren echter in een zeer competitieve omgeving. Het is nodig dat de overheid grenzen stelt en prijsbeleid voert dat geldt voor alle bedrijven, en zo een *level playing field* creëert. Peter Bakker van de *World Business Council for Sustainable Development* zei ooit: "Wij willen graag, en we zijn gewend aan prijzen en beperkingen, maar die moeten dan wel voor iedereen gelden". Dit is geen eenvoudige opgave in een globaliserende wereld, maar het is

wel de enige weg die we kunnen gaan.

Raworth stelt terecht dat we de grenzen die de aarde stelt, moeten respecteren, maar ook dat we armoede moeten overwinnen. Het is goed als daar weer aandacht voor wordt gevraagd, en de donut is een mooi visueel concept. Jammer is dat ze stelling neemt tegen economie, en zo economen van zich vervreemdt. Er zijn veel economen die ideeën aanreiken hoe we de economie de donut in kunnen sturen. Het denken is nog lang niet uitgekristalliseerd, maar het begin is er al wel. De politiek laat het echter nog grotendeels afweten, en vertrouwt op de oude simpele concepten. Het wordt tijd dat daar verandering in komt.

/

hoe voorkom je dat de sfeer verziekt?

Bes

In het hele land stappen iedere bestuursperiode weer raadsleden, fractievoorzitters, wethouders en burgemeesters op die achteraf spreken van een 'verziekte' sfeer of zelf onder vuur liggen vanwege verstoorde verhoudingen in het gemeentebestuur. Nu zijn conflicten, vertrouwensbreuken en ruwe gewoonten niets nieuws in de lokale politiek. Problematisch is het als deze een negatieve bestuurscultuur opleveren.

Door **Paul Frissen, Martin Schulz, Bram van Vulpen, Nancy Chin-A-Fat, Ilsa de Jong**

Bestuurscultuur ontstaat in de boezem van politiek, in de omgang tussen politieke actoren: raadsleden onderling, raadsleden in relatie tot collegeleden en vice versa, coalitie en oppositie in hun onderlinge spel. Deze relaties hebben weer een uitwerking op het gemeentelijk apparaat en op de relaties met andere actoren in de gemeente. Strijd en conflict zijn de kern van het politieke (Mouffe, 2008). Politiek gaat immers over al die zaken waar we (hartgrondig) over van mening verschillen en waarvoor machtsvorming nodig is om tot een uitkomst te komen. Elke politicus, elke politieke stroming wil zijn of haar idealen realiseren. Strijd en conflict zijn daarbij niet de uitzondering, maar de basispatronen: de *default* optie, zogezegd. De cultuur van politiek, en dus ook de bestuurscultuur, wordt gevormd door de omgang met strijd en conflict (zie ook Boogers & De Wit, 2017; Van Hulst, 2009).

In een democratie erkennen we deze eigenaardigheid van politiek. We hebben vormen gevonden om strijd en conflict te *stileren*: de campagne, het debat, de verkiezing, de meerderheidsvorming, het compromis, de coalitie. Door deze stilering worden in een democratie vijanden tot tegenstanders gemaakt en kunnen tegenstanders bondgenoten worden. Dit is geen woordenspel. Politiek gedrag is niet neutraal. Woorden vormen de werkelijkheid. Een vijand willen we vernietigen, van een tegenstander willen we winnen en met een bondgenoot werken we samen. Politiek gaat over idealen en voor een hoog ideaal mag men tot het uiterste gaan. Juist daarom geeft deze stilering ook de grenzen aan van de strijd: de ander kan ook winnen.

Nu zullen politieke actoren uiterst zelden bewust gedragingen vertonen om de politieke institutie te schaden. Dat kan in de praktijk echter wel onbedoeld gevolg zijn van ongetwijfeld goed bedoeld gedrag, dat

tuurscultuur

uiterst kwaad kan worden beleefd of geïnterpreteerd. We zien dan een *tragiek van goede bedoelingen* die een bestuurscultuur kan opleveren met buitengewoon harde gevolgen. We geven vier patronen van politiek die daarvan een voorbeeld zijn (Frissen et al., 2017).

De stad als project

Nederland kent een lange traditie van het zogeheten wethouderssocialisme – denk aan Wibaut – maar in de afgelopen decennia is er het nodige veranderd in het politieke landschap. Dominantie van één of enkele grote partijen, lange tijd vooral in de steden de PvdA, maakt plaats voor fragmentatie met veel partijen (Schulz & Frissen, 2017). Op lokaal niveau zien we een ontwikkeling van minder ideologisch geprofileerd en meer technocratisch bestuur. Veel gemeentebestuurders vatten de stad, de gemeente, op als hun – soms hoogst persoonlijke – project. Ideologische verschillen worden dan in een collegeakkoord uitgewerkt in de verdeling van plannen en projecten over de samenwerkende partijen – als bondgenoten die hun gewonnen grond opdelen. Dossiers zijn dan vaak alleen van de wethouder, niet van het college als geheel. Natuurlijk, een college moet ook zaken realiseren, maar vaak is de keerzijde van deze technocratisering van de politiek dat het politieke profiel van het college en specifiek de wethouders verbleekt, en van hen meer projectmanagers maakt. Als de stad een project is, waarin verbouwd, vernieuwd, veranderd en verbeterd moet worden, gaat dat gepaard met een resultaatgerichte bestuursstijl van volhouden en doorgaan (Schulz et al., 2017). Dat is op zich geen verkeerde instelling, maar het gevaar dreigt dat bestuurders bij toenemende weerstand niet kiezen voor stoppen maar steeds voor doorgaan. Om de projecten die in het belang van de stad zijn te doen slagen, fietsen ze tegen de wind in, nemen ze weerstand, kritiek en verwijten op de koop toe. Dat levert vaak opgeschoonde,

opgeknapte en vernieuwde steden op. Ander gevolg is dat gemeenteraad – evenzo onbedoeld – vanzelf in de positie van *controller* terechtkomt. Raadsleden gaan nog beter proberen de cijfers te begrijpen, nog meer informatie opvragen bij het college en bijzondere raadscommissies instellen, om zo het gevoel van controle op de realisatie van het project te vergroten. De raad reageert nog vooral op de projecten van wethouders, in plaats van zelf nieuwe voorstellen te initiëren. Wanneer volhouden en doorgaan tot dominante bestuursstijl wordt, dan ligt nietsontziedendheid op de loer, dan dreigen doelen alle middelen te heiligen en gaan bestuurders intimideren en schofferen – in ieder geval in de ogen van de ander. Dat lijkt op strijd en conflict – de kern van politiek – maar is eerder een miskenning daarvan. Men ziet slechts de vijand, geen tegenstanders.

Vervaging van politieke mores

Als de basisvorm van politiek die van strijd en conflict is, mag het niemand verbazen dat dit in de politiek ook wordt uitgedragen. Dan mogen die strijd en dat conflict worden beslecht, dan geldt soms het recht van de sterkste, dan mag er ook worden gevochten, en voor een hoog ideaal mag men tot het uiterste gaan. In andere landen gebeurt dat soms zelfs fysiek. We kijken vaak met nauw verholen bewondering naar het Britse parlement, waar soms een superieur niveau van beledigen lijkt te worden bereikt. In een politieke context, waarin strijd het uitgangspunt is, ligt formeel niets in de weg om alle middelen in te zetten om de strijd te winnen. Veel van wat we eerder de stilering van strijd noemden, is erop gericht de paradox ook paradox te laten zijn: een schijnbare tegenstelling. In de plenaire vergadering debatteren op het scherpst van de snede om daarna het glas met elkaar te heffen in de lokale kroeg. Maar de paradox wordt een echte contradictie als de strijd niet langer gestileerd is,

|

In een representatieve democratie staat het beledigen, schofferen of minachten van gekozen vertegenwoordigers de facto gelijk aan het beledigen, schofferen of minachten van het electoraat dat deze vertegenwoordiger heeft gekozen.

In de plenaire vergadering debatteren op het scherpst van de snede om daarna het glas met elkaar te heffen in de lokale kroeg.

/

maar zodanig hard wordt gevoerd dat de politiek als institutie zelf schade lijdt qua legitimiteit, representativiteit en effectiviteit. Als de politieke mores ten koste gaan van het aanzien van het stadsbestuur en van het vertrouwen in de politiek door het volk dat het vertegenwoordigt, dan is dat natuurlijk onwenselijk. Daarmee is ook gezegd dat elke deelnemer aan de politieke strijd verantwoordelijkheid draagt voor de bescherming van de institutie. Precies daarop is de stilering van de strijd gericht: de politieke mores zijn daarvan een uitdrukking. Beledigingen en grof taalgebruik zijn ongepast en bij aanhoudend voorkomen schadelijk voor de politiek als institutie. De tegenstander van vandaag moet altijd als de potentiële bondgenoot van morgen worden gezien. Daar komt in meer principiële zin bij dat in een representatieve democratie het beledigen, schofferen of minachten van gekozen vertegenwoordigers de facto gelijk staat aan het beledigen, schofferen of minachten van het electoraat dat deze vertegenwoordiger heeft gekozen.

Dualisme als regulerende mythe

Het dualisme beoogt een grotere afstand te scheppen tussen college en raad teneinde de kaderstellende en controlerende functie van de raad te versterken en meer politisering te bereiken. Dualisme is wat in de antropologie heet: een regulerende mythe. Een dergelijke mythe stuurt én legitimeert het gedrag, waarbij er altijd sprake is van een complexe vermenigving van waarheid en overtuiging. In veel gemeenten zijn er namelijk nog andere, evenzo of misschien wel belangrijkere grenzen in de politiek dan die tussen raad en college. Het meest in het oog springend is het dualisme tussen college en coalitiefracties in de raad enerzijds en de oppositie in de raad anderzijds. De coalitie heeft een soms 'in beton gegoten' akkoord gesloten met gedetailleerde afspraken en een nauwgezette agenda die dan uiterst strak wordt nagevolgd.

Vervolgens wordt er in de wandelgangen overleg gepleegd en worden er deals gemaakt tussen college en coalitie om het akkoord te realiseren. Dualisme is dan de formele terminologie, monisme is de reële politieke praktijk. Als dualisme dan ook nog een context kent van één of twee dominante partijen in de coalitie en dominante bestuurders in het college, is het risico groot dat lokale politiek een bestuurscultuur krijgt waarin de oppositie aan de kant staat en geen rol van betekenis speelt. Dat doet de democratie tekort, die alleen vitaal is als coalitie en oppositie beide serieuze actoren zijn, en als ook minderheden een substantiële politieke rol kunnen spelen.

De raad als institutie

De gemeenteraad is zowel het hoogste als een zelfstandig bestuursorgaan. Maar in de gemeentelijke praktijk wil het voorkomen dat de raad zich alleen en eenzijdig positioneert ten opzichte van het college, waardoor de raad geen eigen, maar vooral een afgeleide identiteit heeft. Dat wordt in de hand gewerkt door een strak coalitieakkoord, door een college dat op vrijwel alle beleidsterreinen *in the lead* is en door procedures die weinig uitnodigen tot autonome raadsinitiatieven en debatten los van de college-agenda. Voor de kwaliteit van de lokale democratie is dat een serieus gevaar. De burgemeester heeft hierin een betekenisvolle rol. Hij of zij moet *checks and balances* bewaken: een sterk college verdient serieuze tegenkrachten. Het debat in de raad mag op het scherpst van de snede worden gevoerd – graag zelfs – maar belediging, schoffering of intimidatie passen daarin niet. Een al te eenzijdige interpretatie van het dualisme – de raad controleert – draagt daar vaak aan bij. De kaderstellende rol van de raad ten opzichte van het college krijgt dan veel minder aandacht. In de zeer noodzakelijke controle van het college treedt onbedoeld het effect op dat het college centraal komt

te staan en de machtsverhouding tussen raad en college uit balans raakt. Wij-zij-verhoudingen gaan overheersen: tussen college en raad, tussen coalitie en oppositie, tussen meerderheid en minderheden.

Von Münchhausen en de politiek

Deze patronen van politiek vormen een bestuurscultuur. Als deze moet veranderen is de politiek zelf aan zet. Politiek heeft immers buiten verkiezingen geen 'hogere instantie' dan zichzelf. Wat de *grenzen* van politieke besluitvorming zijn, wordt in de politieke besluitvorming zelf bepaald. Het is aan de *politiek te bepalen wat politiek is*. Dit is de 'Baron von Münchhausen-positie': de baron die zichzelf, inclusief paard, aan zijn eigen haren uit het moeras weet op te trekken. We kunnen dat verhaal opvatten als een eenvoudige en literaire vertaling van de filosofisch ingewikkelde stelling dat de politiek een autonoom domein is dat zijn eigen grenzen moet stellen.

Juist dat schept bijzondere verplichtingen. Alle politieke actoren zijn verantwoordelijk voor de politiek als institutie en dat brengt verplichtingen met zich mee: *noblesse oblige*. En dat geldt altijd net even meer voor de coalitie dan voor de oppositie, gezien het verschil in machtspositie. Democratie berust op het diepe besef dat hoewel de meerderheid regeert, er altijd minderheden zijn en dat iedereen daar van tijd tot tijd toe behoort. In de komende periode zouden wij het gemeenten gunnen dat college en raad meer open opereren, waarbij vaker wordt gezocht naar breed draagvlak en representativiteit. Smalle meerderheden en dichtgetimmerde collegeakkoorden helpen daarbij niet. Effectiviteit is niet de hoogste waarde in een democratie. Sterker nog, democratische politiek ontleent haar waarde ook aan legitimiteit en representativiteit van de middelen, de instrumenten en de procedures die worden ingezet. Daarin een balans

vinden om de politieke strijd in de bestuurscultuur te stileren, is naar ons idee een belangrijke opgave die na elke verkiezing, bij de vorming van macht, weer de volle aandacht verdient. Zoals de Baron zichzelf ook in het moeras heeft gebracht en zich er weer uit moet trekken.

/

Literatuur

- Boogers, M.J.G.J.A. en J. de Wit (2017). *Politieke evenwichtskunst. Onderzoek naar de bestuurscultuur in de gemeente Castricum*. Amersfoort: BMC Advies.
- Frissen, P.H.A., M. Schulz, N. Chin-A-Fat, B. van Vulpen & I. de Jong (2017). *Patronen van politiek: De Arnhemse bestuurscultuur in meervoud*. Den Haag: NSOB.
- Hulst, M. van (2009). *Bestuurscultuur in de Nederlandse gemeente*. Rotterdam: Centre for local democracy.
- Mouffe, C. (2008). *Over het politieke*. Kampen: Klement.
- Schulz, M & P. Frissen (2017). *Politieke fragmentatie: Balanceren tussen effectiviteit, legitimiteit en representativiteit*. Den Haag: NSOB.
- Schulz, M., N. Chin-A-Fat, M. van Twist, M. van der Steen en D. Bressers (2017). *Volhouden en doorgaan. Escalatie van commitment in het openbaar bestuur*. Den Haag: NSOB.

De post-fo

“We staan op het punt om steden te creëren die niet meer verslaafd zijn aan fossiele brandstoffen. Laten we die kans grijpen om de alledaagse absurditeit van de huidige stad te ondervragen. We nodigen kunstenaars, makers, ontwerpers uit om ideeën te bedenken voor de steden van de toekomst. Lang leve de verbeeldingskracht!”

Deze oproep deed de Urban Futures Studio ruim een jaar geleden aan creatieve talenten. De Urban Futures Studio (UFS), onderdeel van de faculteit Geowetenschappen van de Universiteit Utrecht, onderzoekt hoe we kunnen omgaan met definitief onzekere toekomsten. Verbeelding en ontwerp spelen daarbij een hoofdrol. De onvermijdelijke overgang naar een post-fossiel tijdperk was voor de UFS aanleiding om op zoek te gaan naar nieuwe vergezichten. In zijn Manifest voor Verbeelding schrijft de UFS:

“De stad vraagt niet om een lineair narratief, maar hunkert naar een andere, beweeglijke verbeelding. Nu, op het punt van ongekende veranderingen, hebben we kunstenaars daarom meer dan ooit nodig, om de wegen te verkennen die we normaliter niet nemen. Om ons de steden van de toekomst voor te stellen, met alle veranderlijkheid die daarbij hoort.”

I have seen the future

Kunst, verbeelding, utopieën – van oudsher brengen ze een toekomst binnen handbereik. Wanneer we iets kunnen zien, kunnen we het ons voorstellen en vervolgens tot werkelijkheid maken. Op de Wereldtentoonstelling in New York in 1939 gaf Futurama bezoekers een kijkje in het Amerika van 1960. Futurama was een kijkkast van een half voetbalveld groot met, naast vijfhonderdduizend woningen en een miljoen bomen, ook een snelwegennet van zeven rijstroken. Leven zonder auto was onmogelijk in deze omgeving – en dat in een tijdperk waarin het autogebruik in de VS nog relatief beperkt was. De vijf miljoen bezoekers kregen na afloop allemaal een button met de tekst *I have seen the future*. Futurama, een idee van autogigant General Motors, gaf vorm aan een verlangen dat daarvoor nog niet bestond.

Daarnaast heeft kunst het talent om problemen ‘ver weg’ dichterbij te brengen. Op 20 april 2011 werd middenin de Londense Tate Gallery de performance *Human Cost* opgevoerd. Een naakte man werd overgoten met een zware, olieachtige substantie, 87 minuten lang: één minuut voor iedere dag van het olieek in de Golf van Mexico, dat precies een jaar eerder ontstond. De performance was een protest tegen de sponsoring van Tate Gallery door olieconcern BP. Het probleem rond fossiele brandstoffen

was ineens niet langer beperkt tot verafgelegen, grotendeels onzichtbare plekken; door de performance bevond het zich plotse-ling in het hart van de cultuur.

De kunst van het niet-weten

Deze voorbeelden riepen bij UFS de vraag op of kunstenaars ook kunnen helpen bij de voorstelling van een open, post-fossiele stad. Beter dan wie ook is de kunstenaar immers gewend om te werken met het onbekende, het niet-weten, stelt UFS. “Precies dat kunnen omgaan met niet-weten is belangrijk in het ontwerp van een open stad. Veerkracht ontstaat niet uit een blauwdruk, maar uit de kunst om met het onbekende om te gaan.”

De jury, bestaande uit onder meer architect Winy Maas, socioloog Willem Schinkel en de Utrechtse wethouder en Helling-redactielid Lot van Hooijdonk, ontving 250 inzendingen uit 40 landen. De tien winnende voorstellen vindt u verspreid over de verschillende beeldkaternen van deze Helling.

Na het succes in Nederland krijgt het project een Belgische *spin-off*. Vijf werken uit de competitie in Nederland zullen van 19 tot 28 mei te zien zijn in Gent. Daarnaast heeft de stad een vergelijkbare oproep gedaan voor een Gent zonder fossiele brandstoffen.

Meer informatie:

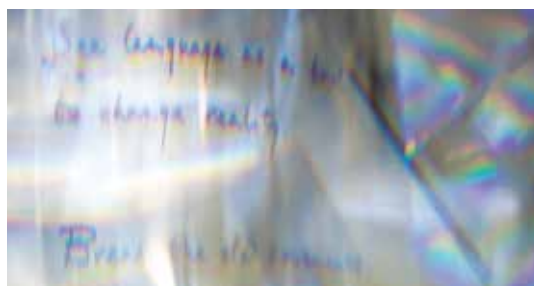
<http://postfossil.city>

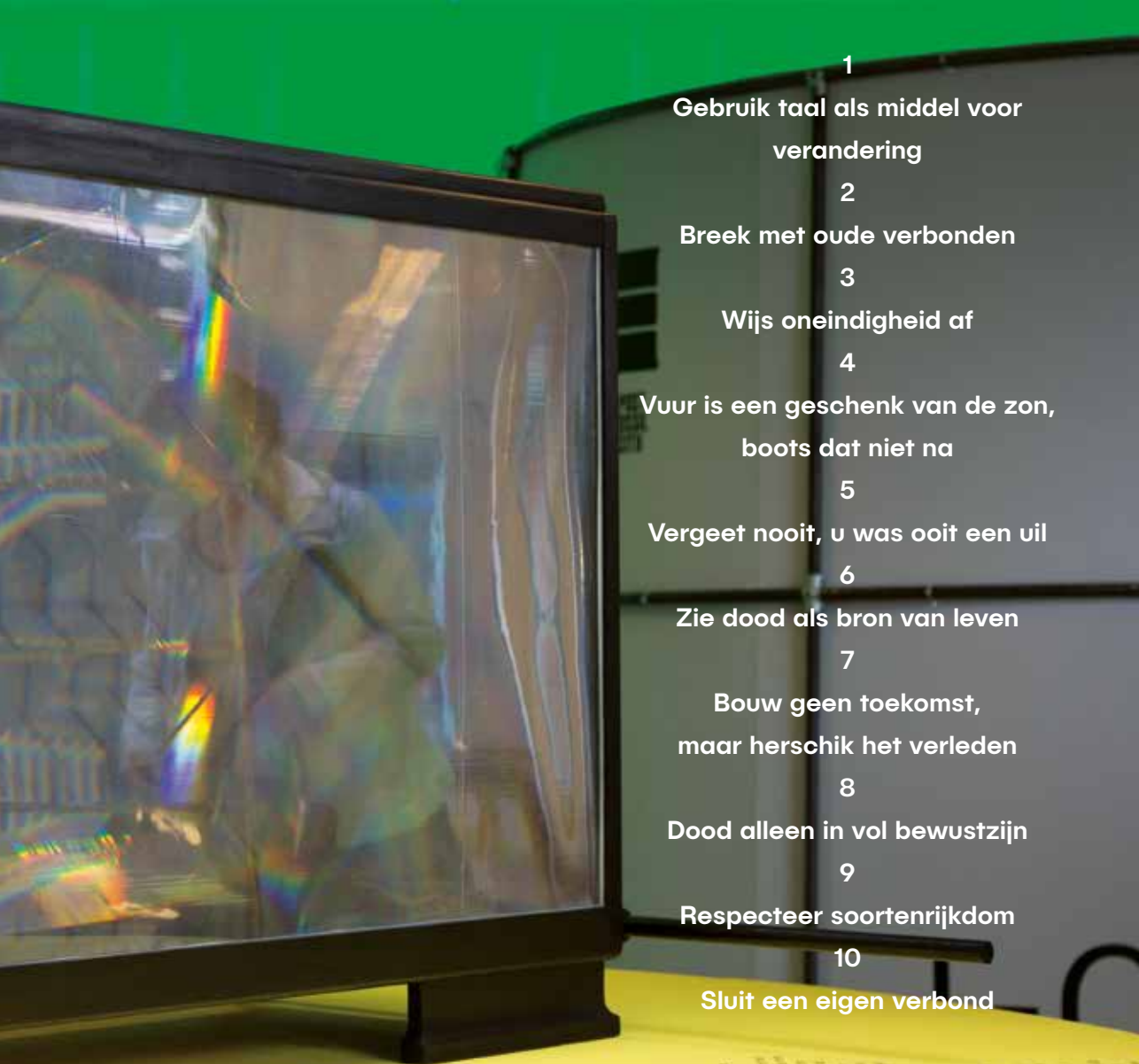
<http://post-fossiel.gent>

ssiele stad

Hoe wonen, werken en verplaatsen we ons in een stad die niet langer verslaafd is aan olie, gas en kolen?

1

Gebruik taal als middel voor
verandering

2

Breek met oude verbonden

3

Wijs oneindigheid af

4

Vuur is een geschenk van de zon,
boots dat niet na

5

Vergeet nooit, u was ooit een uil

6

Zie dood als bron van leven

7

Bouw geen toekomst,
maar herschik het verleden

8

Dood alleen in vol bewustzijn

9

Respecteer soortenrijkdom

10

Sluit een eigen verbond

ME GEBODEN

De transitie naar een duurzame stad vraagt om een radicale verandering in cultuur. De Ark van het Nieuwste Verbond, een project van Walter Breukers en Jaap Godrie, is een reizende inspiratiebron bedoeld om deze verandering op gang te brengen. In de Ark bevinden zich de

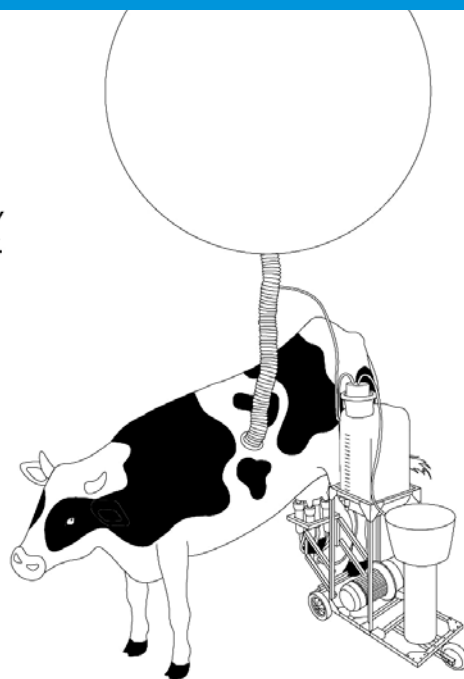
Symbolische Stad en de Tien Duurzame Geboden. De komende veertig jaar zal de Ark van stad naar stad worden doorgegeven. Elke stad stelt de Ark tentoon zodat stedelingen de Tien Duurzame Geboden zelf kunnen interpreteren. Door de koppeling van lokale kennis en wijsheid aan

de Geboden ontstaan er nieuwe duurzame ideeën. Als een stad het interpretatieproces heeft afgerond, zoekt zij een opvolger die de Ark wil ontvangen. Zo ontstaat een kettingreactie van steden die elkaar, hand in hand, aanzetten tot nieuwe, duurzame culturen.

WE DEVELOPED AN ONLINE SERVICE THAT ALLOWS YOU TO
TRACK OUR LOCATION IN THE CITY AND NAVIGATE TO US.

OUR MILKING ROBOT IS POWERED BY THE METHANE GAS
THAT IS PRODUCED IN OUR RUMEN. THE ROBOTIC TROLLEY
FOLLOWS US AND CAN MILK US WHENEVER WE ARE READY.

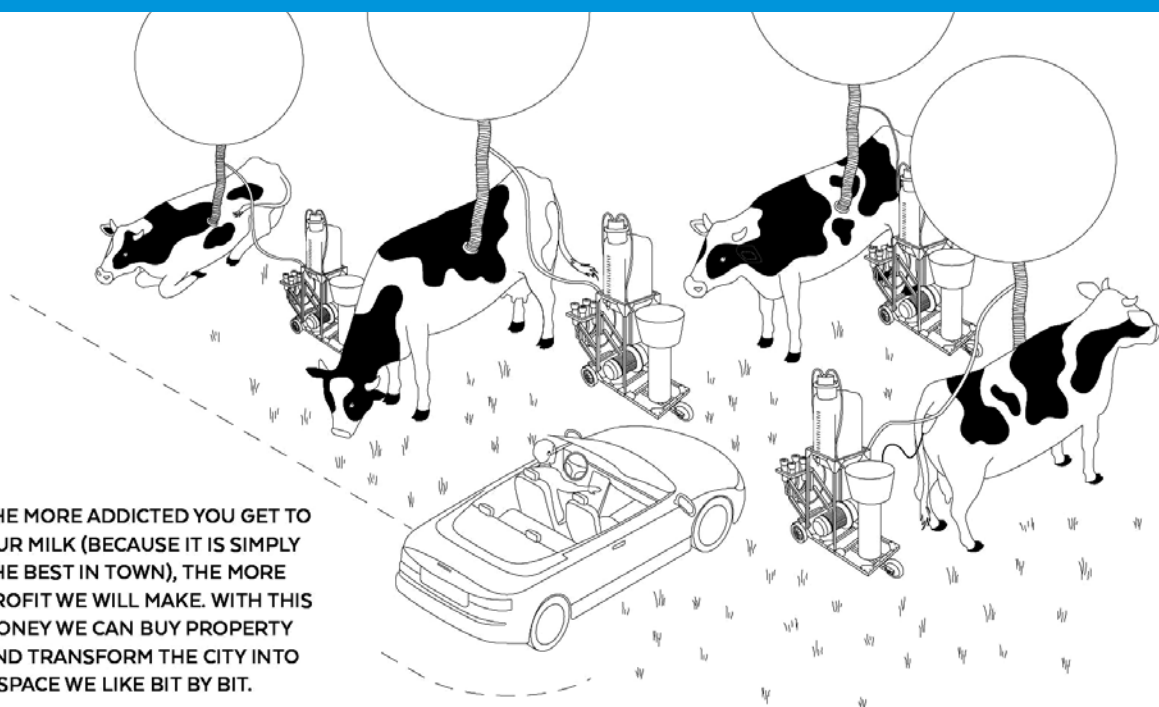

COW & CO

PAY WITH OUR APP AND TAP OUR FRESH URBAN MILK JUST AROUND THE CORNER. THE APP AND OUR WELLBEING SENSOR ENABLES US TO GIVE YOU A CUSTOMER RATING. BUT BE NICE TO US, WE CAN ALSO GIVE NEGATIVE RATING.

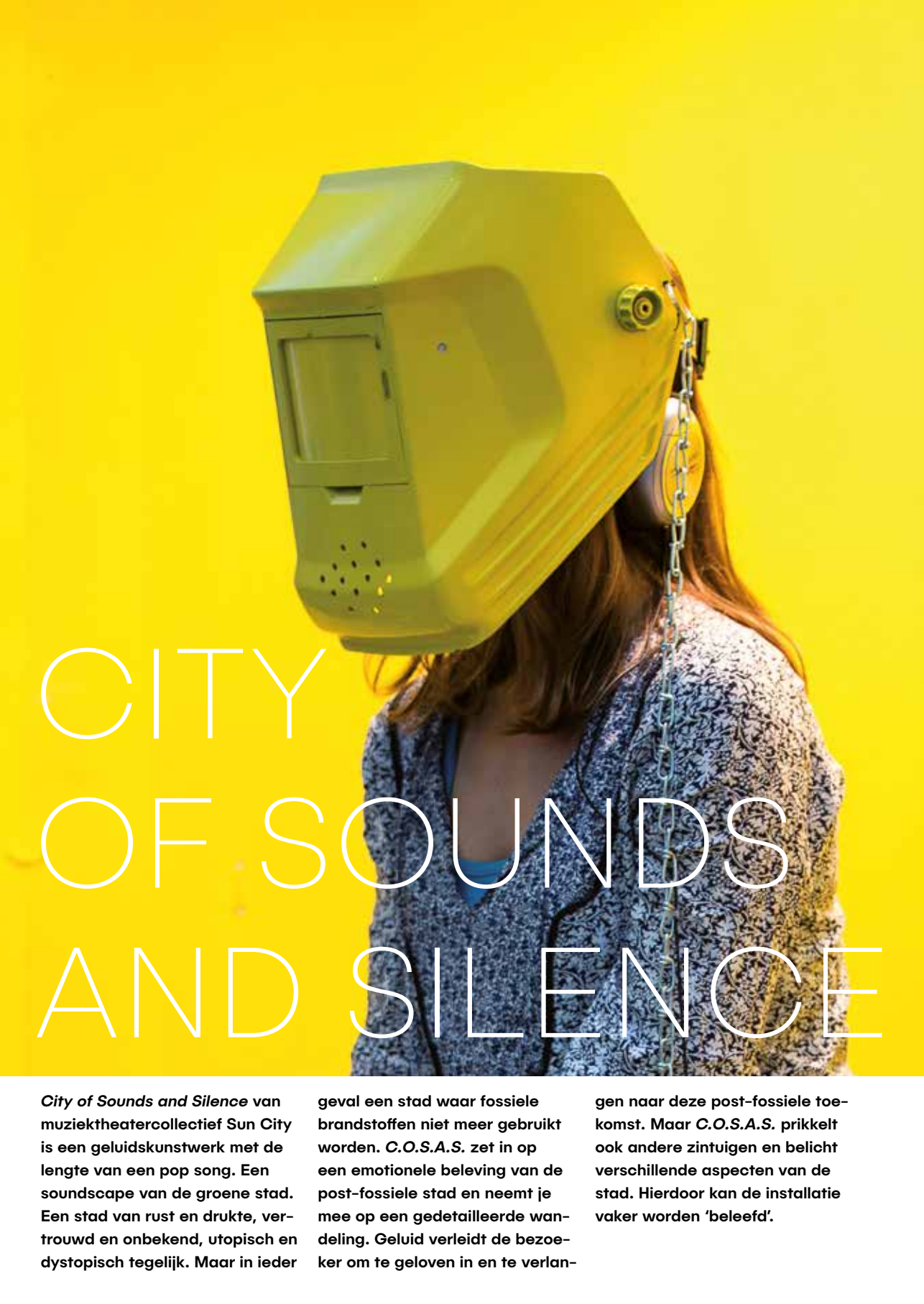
THE MORE ADDICTED YOU GET TO OUR MILK (BECAUSE IT IS SIMPLY THE BEST IN TOWN), THE MORE PROFIT WE WILL MAKE. WITH THIS MONEY WE CAN BUY PROPERTY AND TRANSFORM THE CITY INTO A SPACE WE LIKE BIT BY BIT.

Cow & Co., bedacht door Anastasia Eggers en Ottonie von Roeder, is een groep koeien die een eigen bedrijf zijn gestart. Hun bedrijfsmodel? De koe wordt een zelfvoorzienende, melk producerende machine die verse stadsmelk zelf naar haar klanten

in de stad brengt. Het methaan-gas dat haar maag uitstoot, doet dienst als brandstof voor de melkrobot. De koeien bewegen vrij in de groene gebieden van de stad. Met een app vinden klanten de dichtstbijzijnde koe. Zo zijn ze direct aangesloten op de

beste melk van de stad. Super-lokaal geproduceerde melk is verslavend; melk uit megastallen is niet langer aantrekkelijk voor de mens. Meer en meer koeien sluiten zich daarom aan bij Cow & Co.

CITY OF SOUNDS AND SILENCE

City of Sounds and Silence van muziektheatercollectief Sun City is een geluidskunstwerk met de lengte van een pop song. Een soundscape van de groene stad. Een stad van rust en drukte, vertrouwd en onbekend, utopisch en dystopisch tegelijk. Maar in ieder

geval een stad waar fossiele brandstoffen niet meer gebruikt worden. *C.O.S.A.S.* zet in op een emotionele beleving van de post-fossiele stad en neemt je mee op een gedetailleerde wandeling. Geluid verleidt de bezoeker om te geloven in en te verlangen

naar deze post-fossiele toekomst. Maar *C.O.S.A.S.* prikkelt ook andere zintuigen en belicht verschillende aspecten van de stad. Hierdoor kan de installatie vaker worden 'beleefd'.

SENSORISCHE TIJDREIS

Meer post-fossiele verbeeldingen op p. 72 >>

Hoe ruikt een levende stad? Ga op tijdreis met je neus. Wring je door de vermoeide longen van het heden, voorbij de stank van uitlaatgassen. Verlaat de giftige lucht van het nu en neem een frisse teug van de toekomst.

Sensorische tijdreis van Jamillah

Sungkar is een zintuiglijke reis die via de verschillende fases van stedelijke transitie naar de leegte van de toekomst leidt. Deze modulaire installatie wil nieuwsgierigheid opwekken naar mogelijke steden of landschappen.

Trek de wijken in

Marianne Smitsmans strijdt tegen armoede in Roermond en luister

In haar eerste jaar als wethouder kreeg Marianne Smitsmans te horen dat ze te vaak buitenshuis was. Het tekent de aanpak van Smitsmans, kind uit een Roermondse volkswijk: de voeten in de klei, de handen uit de mouwen, en praten mét de mensen die problemen hebben – niet óver hen. “GroenLinks is nog veel te intellectueel bezig.”

Door **Lot van Hooijdonk**

Marianne Smitsmans-Burhenne (1959) groeide op in de wijk Roermondse Veld. Ze is leraar Nederlands en afgestudeerd als Master in Public & Non-Profit Management aan TiasNimbas Business school (Tilburg University). Ze werkte in de gehandicapten- en jeugdzorg, in het volwassenenonderwijs en als leidinggevende in het mbo. Van 2002 tot 2012 was ze raadslid voor GroenLinks in Roermond. In 2012 veroorzaakte de VVD een politieke crisis in Roermond door uit de coalitie te stappen. Sindsdien zit GroenLinks in de coalitie en is Smitsmans namens GroenLinks wethouder met de portefeuilles maatschappelijke zorg, volksgezondheid, communicatie en burgerparticipatie.

“Ik kan me jou nog wel herinneren”, zei Marianne Smitsmans, toen ze als kersverse GroenLinks-wethouder de volkswijken van Roermond introk en een oude bekende tegenkwam. “Van jou heb ik vroeger nog een flink pak rammel gekregen.”

Na tien jaar oppositie in de gemeenteraad van Roermond trad Marianne Smitsmans in 2013 toe tot het college van B en W. Als wethouder voor maatschappelijke zorg, volksgezondheid, communicatie en burgerparticipatie wilde ze gaan doen waar ze als raadslid altijd voor gepleit had: naar de bewoners van volkswijken toe om te horen wat volgens hen de oorzaak van hun problemen is, en hoe deze opgelost en voorkomen kunnen worden. En de vraag te stellen: doe je mee?

Tegen alle ambtelijke adviezen in plaatste ze een oproep op Facebook: wie wil met me praten over armoede? Ambtenaren voorspelden dat er niemand zou komen, vanwege het taboe op armoede. Maar ze kwamen wel, vijftien mensen. En na die ene groep volgden er meer: allochtone vrouwen bij het moedercentrum, senioren, jongeren. “Ze hadden het gevoel dat er voor het eerst naar hen geluisterd werd,” blikt Smitsmans terug, “dat voor het eerst mét hen gesproken werd in plaats van óver hen.” Zelf heeft ze van deze ervaring ‘gesmild’. “Het waren echt hele mooie gesprekken,

mensen legden hun hele hebben en houwen op tafel.”

Prijs voor dementiebeleid

Smitsmans herhaalde haar aanpak bij andere onderwerpen: dementie, mantelzorg, gezondheid. Ze trok met haar medewerkers de wijken in en sprak mensen direct of via *social media* aan, via warme contacten, in buurthuizen of via professionele netwerken. Met een symposium waar 150 bezoekers op af kwamen, zette ze zich bijvoorbeeld in voor ondersteuning van mantelzorgers en dementiepatiënten. Een van de resultaten was een betere begeleiding van werkgevers die mantelzorgers in dienst nemen. Voor werkgevers betekent dit een oplossing voor het personeeltekort en ziekteverzuim. De gemeente scheelt het uitkeringen. De mantelzorgers zelf worden in staat gesteld om werk en zorg te combineren.

Een ander resultaat: een training om dementie in het dagelijks leven te herkennen en er mee te leren omgaan, in de vorm van een beetje theorie en vooral rollenspellen. Roermond vergrijst, waardoor dementie een alomtegenwoordig fenomeen is. De training werd gegeven aan medewerkers in de horeca, van corporaties, de sociale dienst, de Albert Heijn zelfs. Wat dat opleverde? Een verwarde vrouw die in de supermarkt spullen in haar tas

stopt, wordt niet volgens protocol aangegeven bij de politie, maar rustig mee naar achteren genomen. Roermond won zelfs een Europese prijs met zijn dementiebeleid.

Kind uit een volkswijk

Marianne Smitsmans is zelf kind van de Roermondse volkswijken. “Ik heb daar veel gezien: heel veel dronkenschap, heel veel armoede, van een afstandje dat de buurman de buurvrouw stevig mishandelde.” Zelf was ze een timide meisje dat liever met een boekje in een hoekje zat dan buiten speelde. Soms stuurde haar moeder haar naar buiten, en dan kreeg ze doorgaans een ‘pak rammel’ van een van de buurkinderen.

Haar vader begon als mijnwerker en werkte zich op tot onderhoudsmonteur. Hij had niet de kans gekregen door te leren en baalt daar volgens Smitsmans nu, op 83-jarige leeftijd, nog steeds van. “Hij heeft zijn leven lang niks anders gedaan dan ons ervan te overtuigen dat hij toch best wel intelligent is. Ik heb zo ervaren dat ongelijkheid mensen heel diep kan raken.”

Apetrots waren haar ouders dan ook toen Marianne als enige meisje in haar klas naar het lyceum mocht. Ze deed haar ouders groot verdriet toen ze in het zicht van haar eind-examen stopte met het VWO. Toen ze later werk zocht en naar een uitzendbureau ging, moest ze op een

formulier het hokje ‘geen diploma’ aankruisen. “Ik zal het nooit vergeten, die mevrouw van het uitzendbureau was heel resoluut: je bent ongeschoold. Ik kwam toen ook in de bak voor het ongeschoolde werk. Ik vond dat zo confronterend.”

Intussen was er in het jongeren-centrum waar ze geregeld kwam een wereld voor haar opengegaan. Het was eind jaren zeventig; ze trof er een vrijgevochten, anarchistische wereld waar iedereen ‘okay’ was en je achtergrond niet uitmaakte. Daar voelde Marianne zich thuis. Haar maatschappelijk bewustzijn werd er wakker gekust.

‘Kijken is ook drinken’

Later werd ze – inmiddels met diploma – docent Nederlands als tweede taal en gaf ze les aan jongemannen uit Turkije en Marokko. “Ik heb er heel veel van geleerd: hoe mensen uit andere culturen denken, hun gewoontes, hun kijk op het leven, op vrouwen, op de Nederlandse samenleving. Er waren mannen bij die nog geen vrouw durfden aan te kijken. Ik weet nog dat een van hen tijdens de ramadan zei: ‘Marianne, niet eten en niet drinken, maar kijken is ook drinken...’”

Ze gaf ook les aan vrouwen in de moskee. “Geweldig om de wereld van deze vrouwen te mogen betreden, ze grappen te horen maken over hun mannen. Het

schaamrood steeg me soms naar de kaken door wat ze allemaal zeiden! Als ze binnenkwamen, gingen de hoofddoeken af. Er was een meisje dat meteen haar ogen gitzwart opmaakte en pontificaal in het midden ging zitten. Na de les haalde ze alle make-up eraf, hoofddoekje op en dan ging ze weer naar huis. Nederlandse les betekende voor haar drie uur vrijheid.”

Smitsmans’ wortels in de volksbuurten van Roermond hielpen haar contact te maken met de mensen in de stad. “Zodra ik door de stationstunnel ga, ben ik een van hen. Het eerste wat ik doe is Limburgs praten, en dan ook echt hun taal. De mensen in de volkswijken zijn amicaler, ze zijn wat grof in de mond maar daar schrik ik niet zo van. Taal, houding, gedrag – ik kan niet helemaal duiden waarom ik nog herkend word, maar de afstand is vlug weg.”

Booming Roermond

Het waren diezelfde volkswijken die Jos van Rey – eerst met de VVD en later met de LVR – groot maakten nadat hij een bondgenootschap had gesloten met Dré Peters. Marianne beschrijft Peters als een *selfmade* volksman met een groot hart. Van Rey stuwde als wethouder Roermond in de vaart der volkeren op, met de komst van een *designer outlet center* en vele bouwprojecten

/

“Ik krijg veel reacties van mensen die zeggen: ik stem op jou, maar niet op GroenLinks.”

“Als je zegt: ‘ik kom jou helpen je huis te isoleren en daardoor verdien jij dadelijk zoveel euro per maand voor leuke dingen’, dan krijg je ze wel mee.”

|

van ontwikkelaars. Roermond werd *booming*, zag ook Smitsmans.

“Er komen miljoenen bezoekers naar Roermond, elk weekend staan hier de Duitsers in de file. Maar wat ik zo erg vind, is dat die euro’s linea recta naar grote winkelketens in het Verenigd Koninkrijk verdwijnen. Ik zie het niet landen bij de mensen in de stad, die zijn nog net zo arm. De armoede in arbeiderswijken varieert tussen de 20 en 28%. Deze mensen komen nooit in het outletcentrum, of ze moeten er een parttime baan-tje hebben. Ik zag het als mijn taak om in de raad de luis in de pels te zijn en dit te blijven benoemen.” Het zijn juist deze mensen die Smitsmans als wethouder centraal stelt en belangrijk maakt. Nadat ze met zestig tot zeventig inwoners over armoede gesproken had, vroeg ze haar ambtenaren om een nota over armoedebeleid te schrijven die haar gesprekspartners ook konden begrijpen. De bewoners werden uitgenodigd om het concept te bespreken in een oud theater, op het rode pluche. “Bewust, want dat verdienen ze.”

‘Je bent te veel buitenshuis’

De bevolking van Roermond is relatief ongezond: veel obesitas, hart- en vaatziekten, diabetes en longziekten. De gemeente kiest er in keukentafelgesprekken met inwoners echter voor niet die ziekten centraal te zetten, maar te kijken naar alle aspecten van hun dagelijks leven. Daardoor voelen mensen zich volwaardig en worden ze niet gereduceerd tot hun beperking. Een man van 86 met een hulpvraag voor zijn vrouw leerde stofzuigen. “Dat had hij zijn leven lang nog niet

gedaan, maar glunderend vertelde hij dat hij het best kon.” Een ander voorbeeld dat Smitsmans scherp bijstaat, is het verhaal van Harry: in rolstoel, zonder arm en been maar heel rap van tong. Smitsmans sprak zelf met hem. Hij klaagde dat het UWV alleen zijn beperking zag. Smitsmans tipte de personeelsafdeling van de gemeente, en nu is hij een van de beste WMO-consulenten van Roermond.

Smitsmans is er van overtuigd dat ze een nieuwe manier van werken heeft geïntroduceerd in Roermond. “Gewoon praten met mensen, op pad gaan, was niet zo gewoon. De gemeentesecretaris kwam in mijn eerste jaar naar me toe: ‘Ik moet met je praten, je bent echt te veel buitenshuis.’ Ik zei: mijn werk ligt nu eenmaal op straat!” Het geheim is volgens Smitsmans om toegankelijk, benaderbaar en zichtbaar aanwezig te zijn in de wijk. Met aandacht naar mensen luisteren en hun initiatieven en ideeën ondersteunen.

Het is Smitsmans weliswaar gelukt om mensen in volkswijken te bereiken, maar voor GroenLinks als partij geldt dat nog niet. “Ik krijg veel reacties van mensen die zeggen: ‘ik stem op jou, maar niet op GroenLinks.’ Ik ben eigenlijk een eigen merk. Ik probeer dat dan om te buigen: ‘daar moet je dan eens over nadenken, want ik ben toch echt wel van GroenLinks.’” Het persoonlijker maken van de politiek kan een winnende strategie zijn voor GroenLinks, denkt Smitsmans. “Ik vind mezelf een echte GroenLinkser, maar zoek wel de nabijheid van de mensen op. En dat blijkt voor GroenLinks nieuw en redelijk suc-

cesvol. Nu moet dat 21 maart trouwens nog maar blijken...”

Taal van de mensen

Mensen hebben een verkeerd beeld van wat GroenLinks is en de partij is daar zelf debet aan, vindt Smitsmans. “We zijn te intellectueel bezig, we spreken niet de taal van de mensen in de volkswijken. We hebben nog te weinig *feeling* met de mensen waar we zo hard voor werken. GroenLinkers moeten beter luisteren en wat meer met de voeten in de klei staan, de wijken ingaan.” Smitsmans vindt GroenLinks bovendien te veel gericht op de Randstad, al ziet ze daar de laatste tijd verbetering in komen. Voor haar is het een extra drijfveer om GroenLinks op de kaart te zetten vanuit Limburg.

Met het ‘linkse’ verhaal nieuwe mensen bereiken; dat is Mariannne Smitsmans als wethouder ogenschijnlijk gelukt. Zou het ook kunnen met het ‘groene’ verhaal van de partij? Smitsmans denkt van wel, als je maar de juiste taal spreekt. “Je moet niet zeggen dat ze niet met hun autootje mogen rijden, maar welke voordelen het hun oplevert om die auto te laten staan. En dan bedoel ik niet dat hun kinderen later gezond opgroeien; dat is voor mensen die elke dag moeten strugelen voor hun eigen bestaan veel te ver weg. Maar als je zegt ‘ik kom jou helpen je huis te isoleren en daardoor houd jij dadelijk zoveel euro per maand over voor leuke dingen’, dan krijg je ze wel mee.”

|

De **Succesvol onderhandelen begint bij de gunfactor** gunfactor van het Noorden

De nieuwe gemeenten in het Noorden:

Leeuwarden

De gemeenten Leeuwarden en Leeuwarderadeel, alsmede de dorpen Baard, Bears, Easterlittens, Hilaard, Húns, Jellum, Jorwert, Leons, Mantgum en Weidum van de gemeente Littenseradiel: samenvoeging in de bestaande gemeente Leeuwarden

- Progressief Akkoord Leeuwarden / GroenLinks: 5 van 39 zetels
- Coalitiepartij met PvdA, CDA en D66

Midden-Groningen

De gemeenten Hogezeand-Sappemeer, Menterwolde en Slochteren: samenvoeging tot

een nieuwe gemeente Midden-Groningen

- GroenLinks 3 van 33 zetels
- Oppositiepartij; college van PvdA, SP, CU, CDA en VVD

Súdwest-Fryslân (SWF)

De gemeente Súdwest-Fryslân, alsmede de dorpen Boazum, Britswert, Easterein, Easterwierum, Hidaard, Hinnaard, Iens, Itens, Kûbaard, Lytsewierrum, Reahûs, Rien, Waaksens, Wiuwert en Wommels van de gemeente Littenseradiel: samenvoeging in de bestaande gemeente Súdwest-Fryslân

- GroenLinks 3 van 37 zetels
- In coalitie met CDA, PvdA en VVD

Waadhoeke

De gemeenten Franekeradeel, het Bildt en Menaldumadeel, alsmede de dorpen Baaium, Spannum, Winsum en Wjelsryp van de gemeente Littenseradiel: samenvoeging tot een nieuwe gemeente Waadhoeke

- SAM Waadhoeke (samenwerking D66, GroenLinks, lokaal Het Bildt) 6 van 29 zetels
- In coalitie met CDA en FNP

Westerwolde

Samenvoeging van de Gemeenten Bellingwedde en Vlagtwedde tot de nieuwe gemeente (en het oude landschap) Westerwolde

- GroenLinks 2 van 19 zetels
- Oppositiepartij; college van PvdA en Gemeentebelangen

– Lessen uit vijf nieuwe gemeenten

In vijf nieuwe gemeenten in het noorden van het land scoorde GroenLinks opvallend goed.

Wat is het geheim, en wat kunnen andere afdelingen leren van de Groningse en Friese ervaringen tijdens de collegeonderhandelingen? Lokale wortels, ogen en oren in alle dorpen, en werken aan je 'gunfactor', vier jaar lang. "De campagne begint de dag na de verkiezingen."

Door **Alderik Visser**

De inwoners van zeven nieuwe gemeenten mochten in november vorig jaar al naar de stembus. GroenLinks – al dan niet in combinatie – won in vijf van deze gemeenten, en kreeg in de drie nieuwe Friese gemeenten collegeverantwoordelijkheid. De Helling toog naar het hoge noorden om er de kunst van de coalitievorming af te kijken, en te leren over groene en linkse politiek op het platteland. Een gesprek met Evert Stellingwerf en Pim Astro (PAL GL, Leeuwarden), Angeline Kerver (GL SWF), Govert Geldof en Wim Hokken (SAM Waadhoeke), Mariët Bosman (GL Midden-Groningen) en René Kriek en Eize Hoomoedt (GL Westerwolde).

Mooie uitslagen in het Noorden! Is dat het 'Jesse-effect', of speelt dat lokaal helemaal geen rol?

SWF: "Nee, dat speelt niet zo'n rol. De landelijke politiek is ver weg, het gaat bij lokale verkiezingen om lokale onderwerpen, en dus ook om lokale mensen die geworteld zijn in de dorpen. We hebben daar

als afdeling heel hard aan gewerkt, en dat betaalt zich uit. Het is net als soep: Jesse is de Maggi, de soep moet je zelf maken."

Midden-Groningen en Westerwolde: "Sterker nog, zo'n eventueel 'Jesse-effect' werkt in Groningen alleen maar tegen ons. Mensen hebben het niet zo op met de landelijke politiek – en daar hebben ze ook wel redenen toe: de aardbeving, de armoede.... Jesse, dat vinden ze hier maar Randstedelijk gedoe. Liesbeth van Tongeren heeft vanwege haar inzet voor het aardgasdossier wel de status van een *local hero*, maar zelfs dat heeft ons in Midden-Groningen niet heel erg geholpen."

Leeuwarden: "Hier in de stad heeft het mogelijk wel een rol gespeeld. Leeuwarden heeft toch wel wat studenten. Vlak voor de verkiezingen is er een *meet-up* geweest met Jesse. We kunnen het niet hardmaken, maar we denken dat dat wel degelijk effect heeft gehad. Wat we wel hard kunnen maken, is dat huis-aan-huis gaan, direct contact in de wijken, zéker werkt. Dat spreekt dan weer een beetje tegen zo'n 'Jesse-effect'."

Geen Jesse-effect dus op het platteland, maar wat dan? Hoe verklaren jullie je eigen successen?

Westerwolde: "Duurzaamheid is een thema, ook hier, dat mensen aanspreekt. Er is een gevoel van urgentie. Maar zoals overal is de uitslag ook het resultaat van hard werken, in ons geval vooral van collega René Kriek. Die is recent bezig geweest hier een energiecoöperatie op te richten en dat heeft veel aandacht en goodwill opgeleverd."

SWF: "Ook bij ons is het echt wel loon naar werken, al zeg ik het zelf. We hebben heel hard campagne gevoerd, zijn enorm zichtbaar geweest in de dorpen. We hebben de goede thema's opgepikt. Dat betaalt zich uit. In een van de 83 dorpen wordt een

Iederéén wil dat het zwembad openblijft

/

megastal gebouwd. Wij verzetten ons daartegen en zijn daar prompt de grootste partij geworden.”

Waadhoeke: “In Littenseradiel bestond de partij SAM – een samenwerking van D66, GroenLinks, de PvdA en de SP. Die gemeente is nu opgeheven, en de partij ook. Met het oog op de herindeling hebben we met mensen van GroenLinks, D66 en lokalen uit Het Bildt SAM Waadhoeke opgericht en er enorm hard aan getrokken om naamsbekendheid te krijgen. Spannend, want het leek er een dag voor de verkiezingen nog op dat niemand wist wie we waren en wat we wilden. Nota bene *De Telegraaf* had een item over ons, maar of dat de doorslag gegeven heeft? In ieder geval zitten we nu met zes mensen in de raad en maken we deel uit van de coalitie. En waardoor dat komt? Het gevoel van urgentie rond duurzaamheid en de wil om dingen anders, vanuit de mensen zelf te organiseren, dat speelt zeker een rol. En de implosie van de PvdA, dat gat moest ook opgevuld worden.”

Leeuwarden: “Vergeet niet, dit is van oudsher al een linkse streek, met een lange traditie van coöperaties. In Friesland zijn nu al 43 energiecoöperaties, de meeste van heel het land. Die ‘implosie’ van de PvdA heeft zich niet overal voorgedaan: de partij is onverwacht sterk teruggekomen, niet alleen in Leeuwarden, ook in de Groningse gemeenten. Tegelijk: Lutz Jacobi van de PvdA claimde wel een ‘wederopstanding van Troelstra’, maar dat geldt niet voor de SP, die tegen haar eigen verwachting in verloren heeft. Daardoor pikken wij een graantje mee.”

Pleit dat dan voor meer linkse samenwerking, juist ook op het platteland?

Midden-Groningen: “Hier is dat in ieder geval geen thema. GroenLinks is een club met een eigen identiteit, met hele eigen standpunten ook. PvdA, SP, dat wordt hier echt gezien als óud-links, de zit-

tende politiek, belangen, macht. Natuurlijk werken we in de raad wel met hen samen, maar dat doen we als het uitkomt ook met de VVD en met de lokalen. Wij geven meer en meer vorm aan ándere politiek, een politiek van onderop. We zoeken aansluiting bij wat mensen bezighoudt, bij wat ze zelf organiseren en helpen dat naar een hoger plan te tillen. Die beweging, wég van top-down politiek, meer werken vanuit de basis, zie je natuurlijk overal, ook bij bedrijven. Wil je vooral dáárop aansluiten, dan is zoiets als ‘linkse samenwerking’ en zelfs deelname aan de coalitie niet eens zo heel erg interessant. Dan ben je immers gebonden aan akkoorden en aan het gedoe van de ‘oude politiek’.”

Westerwolde: “Ook bij ons leeft dat idee van ‘linkse samenwerking’ überhaupt niet. We wilden graag een lijstverbinding met de Partij voor de Dieren, die hier al een zetel had en er nu weer een heeft, maar die mochten dat van de landelijke partij niet doen. Stom van ze, want daardoor zijn ze hoogstwaarschijnlijk een restzetel misgelopen.”

SWF: “Wij hebben even overwogen om een SAM-SWF op te richten. We hebben daarvoor contact gezocht met PvdA en D66, maar die zagen dat niet zitten. Vlak voor de verkiezingen hebben we een lijstverbinding met de PvdA gehad, maar dat leverde voor beide partijen niets extra’s op. Uiteindelijk zijn we op eigen kracht verdergegaan.”

Waadhoeke: “Wij zien ons trouwens ook niet als ‘linkse samenwerking’, maar als een nieuwe en progressieve partij met een duurzame agenda en hart voor democratische vernieuwing. Wij willen een alternatief zijn, en ook mensen die lokaal stemmen of van de politiek zijn afgehaakt, aan ons binden. Met zes raadsleden met verschillende achtergronden was het best even wennen aan elkaar. Maar door uit te gaan van wat ons bindt, lukt het nu al heel goed om een krachtig geluid neer te zetten.”

Over samenwerking gesproken: lukt het om met zo'n progressieve agenda samen te werken met lokale partijen? Die zijn er natuurlijk in soorten en maten, maar staan toch doorgaans niet bekend als 'groen' of 'links'.

SWF: "Dé lokale partij hier is natuurlijk de Fryske Nasjonale Partij (FNP). Die is diep geworteld in de dorpen, daar kunnen we wat van leren! Wat ideeën betreft, ontlopen we elkaar heus niet zo veel als wel gedacht wordt: zij zijn in de eerste en de tweede plaats vóór het Fries, inderdaad, maar ook voor het behoud van het Friese landschap. Of je elkaar daarop kan vinden, is sterk gebonden aan personen: met de een wel, met ander niet. Je moet geen 'diepe Fries' tegenover je hebben – zo eentje die er ook in België nog op staat om Fries te spreken."

Leeuwarden en Midden-Groningen: "Dat geldt precies zo voor de lokalen. Dat zijn 'beroepspolitici', mensen met een enorme drive voor de publieke zaak. Vaak zijn ze afgehaakt bij een andere partij – om wat voor reden dan ook. Op het niveau van de gemeente zijn de verschillen niet zo groot: iederéén wil dat het zwembad openblijft. Dus ja, ook met de lokalen kun je op issues vaak best samenwerken. Maar het hangt enorm af van personen, van karakters."

In alle drie de nieuwe Friese gemeenten zijn jullie inmiddels ook coalitiepartij geworden. Hoe hebben jullie dat voor elkaar gekregen?

SWF: "We zijn als kleine fractie gevraagd mee te doen, terwijl dat voor een meerderheid niet nodig was. De PvdA wilde graag een linkerflank, de FNP is uit de coalitie gestapt. Ik noem het de 'gunfactor', en die krijg je – of niet. Zo ja, dan is dat een beloning voor constructieve oppositie in de raadsperiode ervoor, daar kun je tijdens of na de verkiezingen

niet veel meer aan doen. In die zin is het wel waar: de campagne begint de dag na de verkiezingen. Wij hebben, ik herhaal het maar, enorm aan de weg getimmerd, in de campagne, maar ook in de jaren ervoor. Dat is gezien, en daar hebben we de credits voor gekregen."

Waadhoeke: "Wij hebben inmiddels begrepen dat ook wij die 'gunfactor' hebben gekregen. Gemeentebelangen – net zo veel zetels, iets minder stemmen – ging ervan uit dat zij 'gewoon' weer in het college zou komen, maar dat is niet gebeurd. De ervaringen met SAM-Littenseradiel – dat acht jaar verantwoordelijkheid heeft gehad in de oude gemeente – hebben daar zeker een rol in gespeeld. Als jonge partij hebben we nu direct wel veel verantwoordelijkheid, maar dus ook veel kansen om echt het verschil te maken op duurzaamheid en democratische vernieuwing. Wij gaan voor 50% van de stemmen bij de volgende verkiezingen – en nee, dat is geen grootspraak."

Leeuwarden: "In Leeuwarden zit PAL GroenLinks al sinds 1997 in de coalitie. Wij zijn zeg maar deel van het establishment. Nee, dat is niet gevaarlijk, of althans, de kiezers zijn ons blijkbaar nog niet zat. Op de Hogeschool is DWARS enorm in opkomst, wij gaan nog wel verder groeien. Hoe dan ook: er is nu een brede coalitie gevormd, mét D66 en het CDA erbij. Er staan forse bezuinigingen aan te komen. We zullen zien of dat negatief op ons af gaat stralen."

En waardoor is het in Groningen niet gelukt?

Midden-Groningen: "Al heel snel na de verkiezingen was duidelijk dat wij niet mee zouden mogen doen. Wethouders van de oude gemeenten hebben elkaar gezocht en gevonden, en hebben feitelijk de oude coalitie voortgezet. Ik vind dat oprecht een verkeerd signaal: juist hier, waar enorme proble-

Je moet geen schaamlap zijn voor de andere partijen

/

men zijn, niet alleen met de bevingen, maar ook met armoede, met de jeugdzorg, het beroepsonderwijs... Waar de opkomst zo schrikbarend laag was... Zo jammer dat er niet voor echte vernieuwing is gekozen, maar zoals ik al zei: in déze situatie is oppositie misschien wel beter dan meedoen.

Het positieve van de herindeling is dat we nu een flink partijkader hebben, waarmee we zaken ook wat beter kunnen organiseren. Want ook dat is een probleem op het platteland: er zijn soms te weinig mensen om een afdeling op de been te houden. In het Oldambt (Winschoten en omgeving) deed GroenLinks op 21 maart daardoor zelfs niet mee."

Westerwolde: "Gemeentebelangen is hier nét iets groter geworden dan de PvdA. Samen hebben ze een meerderheid in de raad, en dus was het snel bekeken. Met Gemeentebelangen hebben we eerlijk gezegd ook niet zo'n beste relatie. Maar geen nood: ook wij bouwen de komende vier stevig door aan ons eigen profiel, én doen aan constructieve oppositie."

Als dit nummer verschijnt, zitten afdelingen van de partij overal in het land aan tafel voor coalitiebesprekingen. Welke tips kunnen jullie vanuit je recente ervaring aan hen meegeven?

Allen, door elkaar: "We hebben hele goede ervaringen opgedaan met campagnevoeren met *social media*. Maar dat heeft ook zo z'n gevaren. Beetje overbodige tip, misschien, maar raadsleden en potentiële wethouderskandidaten moeten hun Facebook- en LinkedIn-profielen up-to-date hebben en ervoor zorgen dat er niks raars op staat. Wat betreft de onderhandelingen: het heeft zin om snel duidelijk te zijn over wie je hebt als kandidaat-wethouders. Dat maakt het voor de andere partijen concreet en voorstelbaar hoe samenwerking eruit kan gaan zien.

Het wil ook wel helpen als je veel weet, dat wil

zeggen, dat je én dossierkennis hebt én weet wat er leeft in alle dorpen – hoe veel dat er ook zijn. Dat betekent dat afdeling, fractie en wethouders goed en snel moeten kunnen uitwisselen, en daar heb je goede kandidaten voor nodig en mensen die fungeren als 'ogen en oren' in de dorpen. Als je dat nu niet hebt, dan moet je daar als partij de komende vier jaar aan werken. Zoals je ook vanaf dag één aan een goede sfeer in de raad moet werken – vanwege die 'gunfactor'.

Deelnemen aan een coalitie is goed, maar het moet niet ten koste van alles gaan. Je moet geen schaamlap zijn voor de andere partijen, je moet echt wel iets van je eigen programma kunnen verwezenlijken. Zodra blijkt dat je niets kunt realiseren, kun je het beter niet doen. Oppositie voeren kan óók heel nuttig zijn."

/

& verder

De ontmanteling van de democratie. Hoe de kunst van het samenleven verstoord raakt - en wat eraan te doen

- Marcel ten Hooven

Op een zonnige dag in november zag Marcel ten Hooven drie Leidse studenten uitgelaten rondzwemmen in de gracht vlakbij zijn woning. Met zijn iPhone in de hand stapte hij op het vrolijke drielat af: of hij de zwemmende jongens mocht fotograferen? Meteen veranderde de sfeer, van speels naar afstandelijk. Geen denken aan, gaven de knullen de schrijver te verstaan. Of hij zich niet realiseerde dat hier de toekomstige topman van Shell of de minister-president aan het zwemmen was? De jongens bleken lid van het Leidse studentencorps Minerva.

Het voorval bood Ten Hooven, jarenlang parlementair verslaggever voor Trouw en nu freelance journalist voor o.a. de Groene Amsterdammer, een persoonlijke illustratie voor zijn boek. Ten Hooven onderzocht de kansen en bedreigingen van democratie als beschavingsideaal, als manier om fatsoenlijk met elkaar samen te leven. Democratie wordt volgens hem voornamelijk bedreigd door het neoliberalisme en het rechtspopulisme. Beide zijn weer nauw gerelateerd aan het diepge wortelde probleem van ongelijkheid: het eerste als veroorzaker, het tweede als reactie erop. En de Leidse studenten, die hun bedje al op jonge leeftijd gespreid weten, als uiting ervan.

Ten Hooven constateert dat

democratie in essentie echter nog steeds de beste manier is om de politiek in de richting van vrede te voeren. Dit vraagt wel wat: prudentie, de bekwaamheid zichzelf te beheersen met hulp van rede-lijkheid; zelfrelativering; en de bereidheid compromissen te sluiten, oftewel 'tot het uiterste gaan om er met de ander uit te komen'.

€ 19,99, Arbeiderspers

Macht en Verbeelding - essay Maand van de Filosofie - Femke Halsema

Onder de titel *Macht en verbeelding* gaat oud-GroenLinks leider Femke Halsema in het essay voor de Maand van de Filosofie in op de lastige verhouding tussen verbeelding en macht. De afgelopen decennia is utopisme in het verdomhoekje terechtgekomen. De laatste jaren keren vergezichten voorzichtig terug aan de intellectuele randen van de politiek. Gedijt de democratie op intellectuele en artistieke verbeelding, zoals de revolutionaire jongeren in de jaren zestig dachten? Maar rechtvaardigen intellectuelen daarmee niet, zoals Bolkestein ooit schreef, gevaarlijke politieke ideeën? Of wordt moderne politiek door de weerzin tegen verbeelding juist hol, technocratisch en repressief?

€ 4,95, verschijnt op 1 april.

www.maandvande filosofie.nl

Van artikel 50 tot zetelverdeling - Een eurocratisch zakwoordenboek

Hoe zit het ook alweer met de euro- en vluchtelingencrisis? Wat leidde tot de Brexit, en wat werd besloten tijdens het Parijsakkoord? Maar ook: waarom is TTIP volgens GroenLinks geen aanbeveling? Bas Eickhout en Judith Sargentini, de Europarlementariërs voor GroenLinks, verhelderen deze en vele andere 'Europese' termen in een handzaam woordenboek. De opvattingen van GroenLinks worden niet onder stoelen of banken gestoken, en helpen volgens de auteurs 'de nodige eurofabels uit de wereld'.

Een uitgave van GroenLinks
Europa, gratis verkrijgbaar via europa.groenlinks.nl. Zie www.euroabc.nl

Koordddansen - Lara de Brito

Lara de Brito, wethouder en lijsttrekker voor GroenLinks in Wageningen, is zowel politicus als journalist. Deze twee functies verenigt zij in haar bundel *Koordddansen*. In 19 politieke essays leidt De Brito de lezer langs de start van haar wethouderschap, via de worstelingen met de decentralisatie van de zorg en de participatiesamenleving, naar haar bezoek aan de Klimaatop in Parijs. In alle essays mixt De Brito observaties, analyse en persoonlijke ervaringen, en gaat ze te rade bij andere denkers. *Think global, act local* - deze slogan van de duurzaamheidsbeweging is op *Koordddansen* zeker van toepassing.

€ 9,95, te bestellen via
info@bureaudehelling.nl

‘Echte verandering

Robbert Bodegraven,
directeur Bureau
de Helling

begint bij de politiek'

Het uitzicht op de Oudegracht is weergaloos; de burelen doen wat gedateerd aan. We zijn op de zolderverdieping van het partijkantoor in Utrecht op bezoek bij Bureau de Helling, het wetenschappelijk bureau (WB) van GroenLinks. Sinds enkele maanden zwaait Robbert Bodegraven daar de scepter. We gunnen hem z'n eerste honderd dagen niet en voelen hem alvast aan de tand – over hemzelf, GroenLinks, haar WB en ja, ook over dit blad.

Door Alderik Visser

Wanneer ben je voor het laatst naar een meet-up van Jesse Klaver geweest?

“Ik ben nog nooit bij een meet-up geweest.”

Waarom niet?

“In de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen werkte ik nog niet bij GroenLinks. En liever verdiep ik me in de standpunten van de partijen door me in te lezen. De wat meer massale bijeenkomsten hebben niet mijn natuurlijke voorkeur. Maar ik zie er zeker de meerwaarde van in en ben nu ook wel nieuwsgierig geworden. Inmiddels staat er eentje in mijn agenda om te bezoeken.”

Je komt niet uit de politiek. Hoe ben je bij GroenLinks terecht gekomen?

“Na mijn studie Nederlands ben ik in de journalistiek gaan werken. In eerste instantie als freelance fotojournalist, later als redacteur en fotograaf bij het tijdschrift *OnzeWereld*, de voorloper van *OneWorld*. Mijn nieuwsgierigheid naar sociaal-maatschappelijke onderwerpen die in Nederland weinig aandacht kregen, bracht mij onder meer naar Hongarije waar ik fotodocumentaires maakte in Roma-dorpen. Ook trok ik door Iran om een andere kant van het land te laten zien dan die we in Nederland

vaak voorgespiegeld kregen.

Tijdens de Golfoorlog in Irak begin jaren negentig ervoer ik de angst van de bevolking voor bommenwerpers die voortdurend over kwamen vliegen.

Onder de indruk was ik ook van mijn verblijf in Oost-Congo. Ik sprak daar met mensen die voortdurend op de vlucht waren en de verschrikkelijkste dingen meemaakten. Verkrachtingen, moord, plunderingen, noem maar op. Daar besepte ik hoe gewelddadig mensen kunnen zijn, en hoe vuil en vies de wereld is wanneer mensen door geweld worden gedreven. Ook zag ik hoe groot de rol van de politiek is bij onrecht. In een land als Congo faalt de politiek bij het verrichten van haar primaire taak: het dienen en beschermen van de samenleving.

Deze ervaringen nam ik mee in mijn werk voor de ngo's Oxfam Novib en War Child. Bij War Child zette ik de afdeling voor beleidsbeïnvloeding op, om langs die weg de oorzaken van ellende structureel aan te kunnen pakken. Een logische volgende stap voor mij is de politiek.”

Waarom?

“Ik heb gezien, ervaren hoe belangrijk goede besluitvorming is voor het tegengaan van armoede en achterstelling. Iedere analyse

van de oorzaken van ongelijkheid wijst met een dikke pijl naar de politiek. Ontwikkelings- en hulporganisaties doen heel goed werk, maar het is helaas vaak dweilen met de kraan open. Echte verandering begint bij de politiek.

En hoewel Nederland een prachtig, rijk land is waar heel veel dingen goed geregeld zijn, hebben we ook hier een groep mensen die het heel zwaar heeft. Kwetsbare mensen die zich, zoals we dat vaak wat afstandelijk noemen, aan de onderkant van de samenleving bevinden. Ook onder die mensen is veel verdriet en leed. We hebben de verantwoordelijkheid de samenleving zo in te richten dat zoveel mogelijk mensen mee kunnen komen. Ik wil graag bijdragen aan een goed functionerende, rechtvaardige politiek – maar niet als politicus. Ik heb enorme bewondering voor Kamerleden, die zich zonder uitzondering drie slagen in de rondte werken.

Maar Kamerleden moeten vaak heel snel en ad hoc een standpunt innemen. Dat zou voor mij niet bevredigend zijn, ik ben meer een denker. Mijn huidige baan biedt mij de ruimte voor reflectie en verdieping. In deze functie zit ik dicht bij de politiek, hoop ik nuttige dingen te kunnen doen voor mensen in de partij en

daarbuiten, en kan ik hen helpen beleid te bepalen.”

Wat betekent dit voor de koers van Bureau de Helling?

“Ik denk dat er grofweg drie manieren zijn waarop wetenschappelijke bureaus zich verhouden tot hun partij. Dat hangt ook samen met de fase waarin die partij verkeert. Het WB kan zich opstellen als de ‘buitenboordmotor’ van de partij, als het scherpzinnige, kritische geweten ervan. Het kan zich helemaal vereenzelvigen met de partij en haar lijn, en *embedded* politieke wetenschap bedrijven. Een tussenvorm zie ik in een WB dat enerzijds de agenda van de partij volgt, maar anderzijds op eigen initiatief onderwerpen agendeert die van belang zijn voor groenlinkse politiek op de lange termijn. Een WB dat helpt om vragen die landelijk, in provincies en gemeenten leven te verdiepen en ook te beantwoorden. Dat is de koers die ik met het WB wil gaan varen.”

Wat doet zo’n ‘derde weg’- WB dan precies, of wat gaat ze doen?

“Aan de ene kant zijn er vragen die voortkomen uit het dagelijkse partijwerk – en die zijn soms heel direct of heel concreet. Fractie x merkt dat we op beleidsterrein y eigenlijk nog geen goed

onderbouwd of voldoende onderscheidend verhaal hebben, en vraagt aan ons daar input voor aan te leveren. De financiering van het pensioenstelsel bijvoorbeeld. Aan de andere kant zijn er langlopende, overkoepelende thema’s zoals technologie en migratie, die relevant zijn en blijven op verschillende niveaus en beleidsterreinen. De politiek heeft vaak niet de tijd om hier een langetermijnvisie op te ontwikkelen. Het is hier dat een WB kan inspringen en ook ongevroegd bij kan dragen aan visieontwikkeling voor de langere termijn.”

Jouw voorganger, Jasper Blom, had een duidelijk ‘groen’ profiel. Hoe zit dat bij jou?

“Jasper was inderdaad meer ‘groen’ en deed dat ook heel goed. Binnen de partij leven momenteel echter meer vragen op sociaaleconomisch terrein: hoe richten we de arbeidsmarkt in, hoe houden we de zorg betaalbaar, hoe gaan we om met de woningmarkt? Gezien de koers die ik wil varen, dus waar mogelijk inspelen op vragen die leven binnen de fractie, zullen deze vragen bepalend zijn voor mijn profiel. Dat zal vanzelf meer ‘links’ zijn dan groen.

Dit zal ook tot uiting komen in de groene vraagstukken die we natuurlijk wél blijven behandelen. Bijvoorbeeld op het gebied van

*“Ik heb gezien, ervaren hoe belangrijk
goede besluitvorming is voor het
tegengaan van armoede en achterstelling”*

/

circulaire economie. Behalve de duidelijk groene aspecten – hoe realiseren we die energie- en grondstoffentransitie, hoe stimuleren we verduurzaming van het bedrijfsleven – speelt hier ook een duidelijk linkse vraag: hoe zorgen we ervoor dat de lasten van die verduurzaming niet onevenredig bij de meest kwetsbare mensen terecht komen? Hoe zorgen we dat die circulaire economie ook een eerlijke economie wordt? Daarbij kijk ik, vanuit mijn achtergrond, automatisch ook naar de internationale dimensie van vraagstukken. Politiek houdt immers niet op bij de grenzen van een land.”

En dat kan Bureau de Helling ook allemaal doen?

“Bureau de Helling bestaat nu uit vijf mensen. We kunnen niet hetzelfde werk doen als specialisten op universiteiten, en dat moeten we ook niet willen. Ons netwerk is belangrijk – bij die universiteiten, bij andere kennisinstellingen, andere WB's, in de politiek. Het gaat erom de goede kennis binnen te halen en die 'GroenLinks' te vertalen.

Het gaat goed met de partij en dat betekent dat het WB nu ook wat kan groeien. Dat is fijn, maar de afhankelijkheid van electoraal succes maakt ons, en WB's in het

algemeen heel kwetsbaar. Het zou goed zijn als we ons onafhankelijker van het fortuin zouden kunnen ontwikkelen. Ook daarmee ga ik me de komende tijd bezighouden, met een 'verdienmodel' voor het Bureau.”

Bureau de Helling geeft ook dit blad uit. Heeft de nieuwe koers van het WB ook gevolgen voor tijdschrift de Helling?

“De Helling is een mooi vormgegeven en inhoudelijk sterk magazine, een prima medium om de onderwerpen die het WB oppakt verder uit te diepen. In het huidige nummer staan bijvoorbeeld drie artikelen over de woningmarkt, een belangrijk onderwerp voor het WB. Ook het thema eerlijke transitie zal zeker terugkomen in het blad. Dit betekent nadrukkelijk niet dat we het tijdschrift zullen versmallen tot wat er binnen het WB gebeurt. Ik zie het tijdschrift als een medium dat wil prikkelen, aan het denken wil zetten, discussies wil starten. Het tijdschrift zal soms volgend zijn in wat het WB doet, maar soms ook leidend. Dat is iets wat ik samen met Suzanne, de nieuwe hoofdredacteur, steeds ga bekijken.”

/

Green European Journal: Talk of the Town

Het is in steden waar de toekomst van de mensheid gevormd wordt, als we de nodige denktanks mogen geloven. Dat schrijft de *Green European Journal*, het tijdschrift over groene Europese politiek, in het voorwoord van zijn winternummer dat gewijd is aan het fenomeen 'stad'. Als nieuwe politieke centra en als hedendaags 'slagveld' zijn steden van grote betekenis, schrijft de redactie. Mede door het feit dat grote veranderingen meestal beginnen in steden, mag de politieke invloed van steden niet onderschat worden. De auteurs van de *Green European Journal* verdiepten zich in stedelijke ontwikkelingen en dynamieken op verschillende niveaus – politiek, sociaaleconomisch, cultureel – wat leidde tot verdiepende essays over onder meer Wenen, Barcelona, Berlijn, Brussel en Praag.

Exemplaren van de *Green European Journal* zijn te bestellen via gej@gef.eu. Meer informatie: www.greeneuropeanjournal.eu

Het lentenummer, dat eind mei verschijnt, zal gewijd zijn aan de toekomst van werk.

illustratie: Klaas Verplancke, uit 'Talk of the town'

Bureau

(A)sociale huur: ongelijkheid op de woningmarkt tegengaan

Donderdag 29 maart
Landelijk Bureau GroenLinks,
Oudegracht 312, Utrecht
Aanvang: 20 uur
Organisator: Hellingproef

Wat kunnen gemeenten en corporaties doen om betaalbare woningen voor iedereen te realiseren? Die vraag staat centraal op 29 maart tijdens een bijeenkomst georganiseerd door Hellingproef, het jong wetenschappelijk bureau van GroenLinks. Samen met Linda Voortman, Tweede Kamerlid voor GroenLinks met onder meer de portefeuille Wonen, en andere experts gaat Hellingproef op zoek naar een antwoord op de vraag die zowel bestuurders als burgers zullen herkennen. Tijdens deze avond streeft Hellingproef ernaar concrete handvatten te formuleren die in het raadswork of tijdens coalitieonderhandelingen van pas kunnen komen.

De toegang is gratis, inloop vanaf 19.30 uur, aanvang 20.00 uur.
Aanmelden en meer informatie:
hellingproef@groenlinks.nl

Publicaties

Tijs Sikma, **'Even aan mijn burgers vragen. Interview met democratisch vernieuwer Hein Albeda'**, 2.1.2018
www.bureaudehelling.nl/artikel/even-aan-mijn-burgers-vragen
> *Over burgerpanels die aangevochten gemeentelijke beslissingen in het sociale domein opnieuw tegen het licht houden.*

Robbert Bodegraven & Tineke Strik, **'Hoe houden we al die slimme robots in toom?'**, in: *Algemeen Dagblad*, 2.2.2018
www.bureaudehelling.nl/artikel/hoeveel-macht-geven-we-de-robots
> *Over kunstmatige intelligentie versus menselijke wijsheid.*

Tsjalling Swierstra e.a., **'Kan technologie ook links zijn?'**, 2018
www.bureaudehelling.nl/technologie dossier
> *Dossier met video's, verslagen en presentaties van de technologieconferentie die Bureau de Helling en de Eerste Kamerfractie van GroenLinks op 2 februari organiseerden in de Eerste Kamer.*

Simon Otjes e.a., **'Green Observatory: Fake News'**, in: *Green European Journal* online, 14.2.2018
www.greeneuropeanjournal.eu/green-observatory-fake-news/
> *Overzicht van het debat over nepnieuws in tien EU-landen.*

Richard Wouters & Yorian Bordes, **'Quickscan: gemeentelijke invloed op de CO₂-uitstoot'**, 5.3.2018
www.bureaudehelling.nl/quickscan
> *Cijfers over het belang van lokaal klimaatbeleid: gemeenten kunnen tenminste een derde van de Nederlandse CO₂-uitstoot beïnvloeden.*

Simon Otjes & Eva van Rijnberk, **'Aandeel vrouwen het hoogst op lijst GroenLinks'**, 8.3.2018
www.bureaudehelling.nl/aandeelvrouwen
> *Onderzoek naar het aandeel vrouwen op de kandidatenlijsten bij de gemeenteraadsverkiezingen.*

de Helling

Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

BUREAU DE HELLING
Postbus 8008
3503 RA Utrecht
030-23 999 000

> **bureaudehelling.nl**

DIRECTEUR
• Robbert Bodegraven

MEDEWERKERS
• Suzanne van den Eynden
• Simon Otjes
• Tijs Sikma
• Richard Wouters

STAGIAIRS
• Mirte Bruns
• Dirk van Hoorn

MEDEWERKERS 'DEMOCRACY
DEVELOPMENT ABROAD'
• Anne de Boer
• Mirjam Tiems

RAAD VAN ADVIES
• Nevin Özütok (voorzitter)
• Jessie Bokhoven
• Martien Das
• Albert Faber
• Anita de Horde
• Jeroen Postma
• Theo Verstraël

OVER DE AUTEURS

Prof.dr. Peter **Boelhouwer** (1958) is hoogleraar Housing systems aan de TU Delft. Hij houdt zich vooral bezig met het woningmarktbeleid. Daarnaast is hij voorzitter van het *European Network for Housing Research* (ENHR).

Patricia **Brunklaus** (1957), Hagar **Roijackers** (1974), Sjo **Smeets** (1956) en Arno **Uijlenhoet** (1969) vormen samen de fractie van GroenLinks in de Provinciale Staten van Noord-Brabant.

Suzanne **van den Eynden** (1978) is hoofdredacteur van tijdschrift de Helling. Ze studeerde Europese Studies in Den Haag en Clermont-Ferrand, journalistiek in Tilburg en wijsbegeerte in Utrecht. Ze werkte bij verschillende dag- en weekbladen en bij diverse ngo's, waaronder het Nederlandse Rode Kruis en PAX.

Albert **Faber** (1972) is milieukundige en beleidsambtenaar. Hij werkte eerder voor het Planbureau voor de Leefomgeving en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Hij is lid van de Raad van Advies van Bureau de Helling.

Prof. dr. Paul **Frissen** (1955) is bestuursvoorzitter en decaan van de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (NSOB) in Den Haag en hoogleraar bestuurskunde aan Tilburg University. Dr. Martin **Schulz** (1980), Bram **van Vulpen** (1989), Nancy **Chin-A-Fat** (1987) en Ilsa **de Jong** (1992) zijn onderzoekers van de NSOB.

Wim **Hazeu** (1969) studeerde land-inrichtingswetenschappen aan de Wageningen Universiteit. Hij was in twee opeenvolgende collegeperiodes vanaf 2002 wethouder namens GroenLinks in Maastricht. Sinds 2011 is hij bestuurder van woningcorporatie Wonen Limburg. Daarnaast is hij vicevoorzitter van Aedes, de koepelorganisatie van woningcorporaties in Nederland.

Lot **van Hooijdonk** (1978) is wethouder voor GroenLinks in Utrecht, met als portefeuille verkeer en mobiliteit, duurzaamheid en milieu. Ze studeerde geschiedenis en volgde de post-doctorale opleiding Buitenlandse Betrekkingen aan instituut Clingendael. Ze is lid van de redactie van de Helling.

Dirk **van Hoorn** (1993) studeert economie en bestuurskunde aan de Universiteit Leiden. Hij is stagiair bij Bureau de Helling.

Alderik **Visser** (1971) is historicus, onderwijskundige en publicist. Hij houdt zich bij het nationaal instituut voor leerplanontwikkeling (SLO) bezig met geschiedenis, burgerschap en persoonlijke vorming en is lid van de redactie van de Helling.

Linda **Voortman** (1979) is Tweede Kamerlid voor GroenLinks met in haar portefeuille wonen, Participatiewet, GGZ en armoede en schuldhulp. Ze studeerde Engels en Literatuurwetenschap.

Richard **Wouters** (1966) is medewerker van Bureau de Helling. Hij houdt zich onder meer bezig met de circulaire economie en de energietransitie.

Aart **de Zeeuw** (1952) is emeritus hoogleraar milieueconomie aan Tilburg University. Hij is voorzitter geweest van de *European Association of Environmental and Resource Economists* en co-redacteur van het *Journal of Environmental Economics and Management*. Ook was hij adviseur van het Planbureau voor de Leefomgeving.

PERGOLA- PANELEN

De post-fossiele stad kan niet zonder duurzame energie. Zonne-energie kun je in de stad van 2050 op alle publieke plekken produceren, volgens Tom van Heeswijk van Wageningen University & Research en ontwerper Sabrina Lindemann.

Bijvoorbeeld in mooie overkappingen boven wegen, sportvelden, winkelstraten en stations, die met de zonnestroom zorgen voor mooi en veilig sfeerlicht.

Central London Smart Grid

Electricity price about 10 times by 10% during rush hour (7am-10am)

Wind energy: 23.1%

Solar energy: 52.5%

Energy from storage: 24.4%

London Traffic

Electric cars distribute themselves strategically throughout the city

Cars charged: 2,341,528

Cars en route: 290,816

Cars awaiting rides: 125,452

PLATFORM-STEDEN

Taxi's bestellen met Uber of een kamer huren via AirBnB: in 2050 lachen we erom. Steden zitten dan vol slimme diensten, denkt Michel Erler. Hij maakte een korte film waarin je Londen en Berlijn bezoekt. In het Berlijnse scenario wordt openbaar vervoer steeds flexibeler: dynamische busroutes kijken niet alleen naar de bestemmingen van passagiers,

maar ook naar de wegsituatie. Zowel bedrijven als steden worden creatief in het gebruik van regelgeving voor het eigen belang. In het Londense scenario is het analyseren en voorspelen van energiebehoefte en mobiliteit cruciaal. Platforms zijn contro-versieel, mede door hun oneindige dorst naar data. Wat kies jij: comfort of privacy?

MUSEUM VAN HET FOSSIELE TIJDPERK

Een zonnige dag in 2039. Rellen over koffie: voedsel van ver is schaars. Op het strand wekken kitters energie op met hun sprongen. In het *Museum van het Fossiele Tijdperk* verbazen de bezoekers zich over de ver-spilling van vroeger. Deze inzen-

ding, gemaakt door een team van architecten, ontwerpers en stedenbouwkundigen, brengt de schone stad tot leven met een toekomstkrant getiteld *Het Devies 2039*.

Het Devies

Vrij, Overveend, Digitaal

Het eco-systeem van de post-Fossiele stad

De gebeurtenissen in de stad van 2039 vinden plaats in een wereld waarin fossiele grondstoffen geen plek meer hebben.

Lees verder op... 2

Geen banen meer voor plasticrappers.

Er is onvoldoende werk voor onze trouwe plasticrappers. Stedenbouw heeft het bedrijf 'Plastic' in het verleden 'zich hard ingeset' om de wereld schoner te maken. Nu er nauwelijks plastic meer te verkrijgen is, gaat het bedrijf zich inzetten voor hulp aan huis.

VW failliet

Volkswagen heeft gisteren faillissement aangevraagd. Hiermee is de laatste autofabrikant van het 'vroege-tijdperk' ten val gekomen. Het bedrijf heeft al jaren moeite met het behouden van zijn positieve naam. Het bedrijf heeft al jaren moeite met het behouden van zijn positieve naam.

Wilt u verder... 3

Lees verder... 3

Museum van het fossiele tijdperk geopend
Lees verder in **Het Devies Magazine**

Het Devies Magazine

Special Do-Do Museum van het fossiele tijdperk geopend

Het nieuwe museum van het fossiele tijdperk is een wereldwijde hit. De laatste fossiele klimaatveranderingen worden er scherp zichtbaar. Elendig kan de mensheid in het dier-gebied van het verleden, want dit museum is meer dan een plek om een verhaal te vertellen. Het vertoont de menselijke invloed op de wereld van het verleden. Het museum is de menselijke invloed op de wereld van het verleden. Het museum is de menselijke invloed op de wereld van het verleden.

Ikken op een andere manier. Het eerste was niet voldoende. Gelukkig is het nu gelukt. Het museum van het fossiele tijdperk is de menselijke invloed op de wereld van het verleden. Het museum is de menselijke invloed op de wereld van het verleden. Het museum is de menselijke invloed op de wereld van het verleden.

"Museum toont het redden van de mensheid"

SPECIALE EDITIE

Deze krant is de voorpublicatie van het nieuws in 2039. De gebeurtenissen in de stad van 2039 vinden plaats in een wereld waarin fossiele grondstoffen geen plek meer hebben. Ga maar na, alles wat je op dit moment ziet en gebruikt heeft fossiele grondstoffen in zich.

DINSDAG

22°C 26°C

De getuigenissen (Dejan) zijn in een...
de getuigenissen (Dejan) zijn in een...
de getuigenissen (Dejan) zijn in een...

volledige versie van het...
volledige versie van het...
volledige versie van het...

A2, UTRECHT

Jutters: "We moeten elke dag op pad, anders krijgen we niet te eten. Omdat we klein zijn, worden we de ondergelopen huizen ingestuurd op zoek naar bijzondere spullen. Ik wou dat ik in die tijd leefde, een huis en zoveel spullen had. Er is alleen geen tijd om voor onszelf rond te kijken, we moeten spullen vinden en anders krijgen we ervan langs. Vandaag hebben we een waterpak gevonden, die zijn veel waard. Hopelijk krijgen we vandaag een rat te eten, in plaats van altijd zeewiersoep."

STADSKANTOOR, UTRECHT

Veroordeelde: "Ik ben bijna klaar met mijn boetedoening. Een jaar in de kelder omdat mijn opa voor de Shell werkte... ik hoop dat het genoeg is. Dat ze me erbij laten op Drhoog Catharijne. Ja, het is hier niet fraai. Maar er is wel eten en het is hier redelijk veilig. Hij, hij komt uit een luchtvaart-gezin en ze gaan hem vierendelen. Waarom sta jij hier eigenlijk?"

People of Petrotopia laat het leven in Utrecht zien zonder luxe, back to basics. Lekker lokaal dus; geld is niet meer nodig. Nieuwe ronde, nieuwe kansen? **People of Petrotopia** laat een post-fossiele toekomst zien, gebaseerd

op de dubieuze keuzes van nu. In een serie portretten neemt het projectteam (zie www.peopleof-petrotopia.com) de kijker mee langs plekken en gemeenschappen in het post-fossiele Utrecht. Hoe overleven bewoners van Utrecht

in een post-fossiele toekomst? Door middel van een VR-tour door de binnenstad van Utrecht word je uitgenodigd om de toekomst ter plaatse te bekijken.

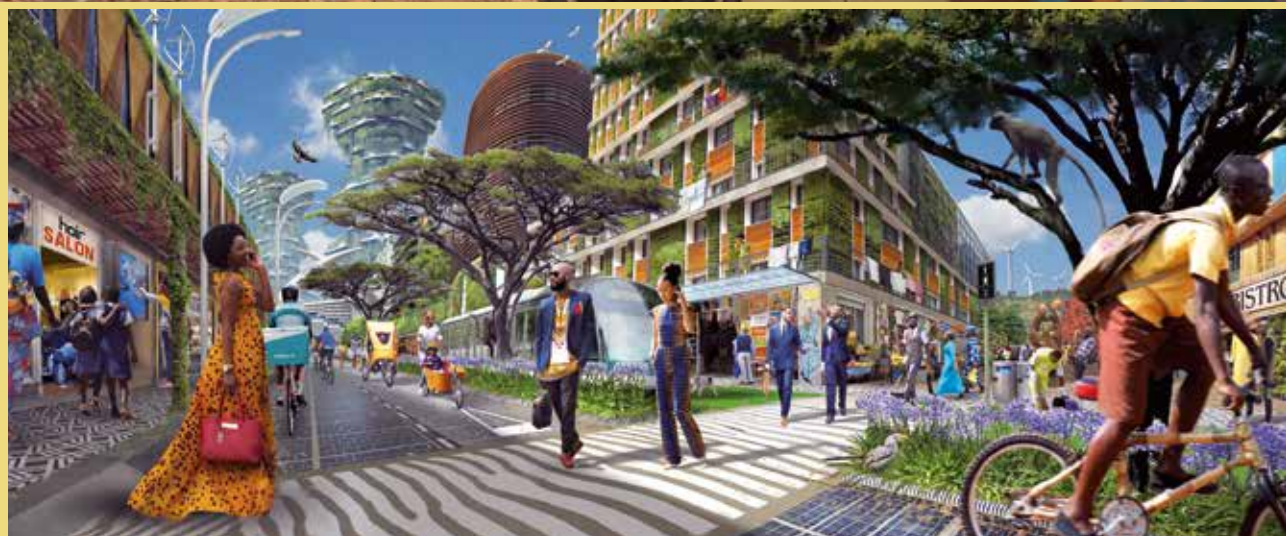

PEETROTODIA

ALTERNATIEVEN

Ontwerpers Blake Robinson en Karl Schulschenk richten zich met hun tentoonstelling op de duurzame kansen in de volop in ontwikkeling zijnde Afrikaanse steden. In de komende veertig jaar zal de Afrikaanse stadsbe-

volking bijna verdriedubbelen. In sub-Sahara Afrika leeft daarvan nu meer dan de helft in sloppenwijken. Tegelijkertijd liggen in Afrika ook veruit de grootste kansen voor post-fossiele steden. Dat mogen we niet negeren, als

we nadenken over de stedelijke toekomst. Open het gordijn en ontdek twee Afrikaanse alternatieven. Wordt het een door bedrijven ingerichte 'smart city'? Of wordt de toekomst warmer en wijzer?

BRIEVEN UIT 2050

Wie terugblijkt denkt aan grote veranderingen. Maar wie vooruitblijkt, ziet kleine stapjes en barrières. Onur Can Tepe en Esther Estévez willen dit doorbreken met een collectie brieven uit 2050. Wie ze leest, durft groot te denken over de toekomst.

Brieven uit 2050 is een collectie verhalen die een beeld schetst van een post-fossiele toekomst. De verhalen, geschreven door de toekomstige inwoners van onze wereld, beschrijven de rol van waterschaarste, immigratie, armoede en automatisering in

relatie tot de klimaatverandering. De brieven geven een kijkje in de levens van 2050, met de nadruk op individuele verhalen.

